МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.013З-з-дн
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
О. В. Ахметьянова

Керівник: доцент кафедри дошкільної та
початкової освіти, к. пед. н. _____ Т. В. Турбар

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та
початкової освіти, к. пед. н., доцент _____
Ю. Є. Зубцова

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 013 Початкова освіта
Освітньо-професійна програма Початкова освіта

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

«____» _____2024 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ (СТУДЕНТОВІ)

Ахметьяновій Ользі Володимирівні

1. Тема роботи: «Формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності»
керівник роботи Турбар Тетяна Володимирівна, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н.
затверджені наказом ЗНУ від 24 вересня 2024 р. № 1446-с

2. Строк подання студентом роботи: 17.02.2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: аналіз та узагальнення психолого-педагогічної, соціальної й філософської літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): з'ясувати сутність основних понять дослідження; визначити особливості формування екологічної компетентності учнів початкової школи у психолого-педагогічному аспекті; охарактеризувати проєктну діяльність як засіб формування екологічної компетентності учнів початкової школи; обґрунтувати шляхи створення екологічно спрямованого освітнього середовища у початковій школі для формування екологічної компетентності учнів засобами проєктної діяльності; окреслити шляхи формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності; розробити методичні рекомендації щодо формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності

5. Перелік графічного матеріалу: 1 рисунок, 2 таблиці.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Турбар Т. В.	02.10.2024 р.	02.10.2024 р.
Розділ 1	Турбар Т. В.	06.11.2024 р.	06.11.2024 р.
Розділ 2	Турбар Т. В.	18.12.2024 р.	18.12.2024 р.
Висновки	Турбар Т. В.	09.02.2025 р.	09.02.2025 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	вересень	виконано
2	Аналіз наукових джерел	жовтень	виконано
3	Написання вступу	жовтень	виконано
4	Написання першого розділу	листопад	виконано
5	Написання другого розділу	грудень	виконано
6	Написання висновків	січень-лютий	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	лютий	виконано
8	Захист	березень	

Студент _____ **Ахметьянова О. В.**

Керівник роботи _____ **Турбар Т. В.**

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ **Зубцова Ю. Є.**

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 55 с., 1 рисунок, 2 таблиці, 56 джерел.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні процесу формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності.

Об'єкт дослідження – процес формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності.

Предмет дослідження: методика формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз психологічної, педагогічної, методичної, навчально-методичної літератури та програмно-методичних матеріалів із впливу проєктної діяльності на формування екологічної компетентності учнів початкової школи.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовано формувальні заходи, що розкривають шляхи створення екологічно спрямованого освітнього середовища у початковій школі для формування екологічної компетентності учнів засобами проєктної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів: розроблені методичні рекомендації щодо формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності можуть бути використані у процесі екологічного виховання дітей.

Галузь використання: заклади загальної середньої освіти.

УЧНІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ, КОМПЕТЕНТНІСТЬ, ЕКОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, ПРОЄКТ, ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ

SUMMARY

Akhmetianova O. V. Formation of environmental competence of primary school students by means of project activities. Zaporizhzhia, 2025. 55 p.

The qualification work consists of an introduction, 2 sections, findings, a list of references (56 items), and 2 appendices on 12 pages.

The study reveals the features of the formation of environmental competence of primary school students by means of project activities. The solution of currently important issues related to the environmental problems of the environment is possible only if one realizes one's own responsibility for caring for natural resources, which implies a full understanding of the inseparable ties between nature and man, changes in the behavior of man himself in relation to natural objects, and the formation of progressive ecological thinking in future generations. The solution of the outlined tasks will be effective only under the condition of environmental education of children in preschool age and in primary school.

The aim of the study is to theoretically substantiate the process of forming environmental competence of primary school students by means of project activities.

According to the aim the following tasks are defined:

1) to find out the essence of the main concepts of the study;

2) to determine the features of the formation of environmental competence of primary school students in the psychological and pedagogical aspect;

3) to characterize project activities as a means of forming environmental competence of primary school students;

4) to substantiate the ways of creating an environmentally oriented educational environment in primary school for the formation of environmental competence of students by means of project activities;

5) to outline the ways of forming environmental competence of primary school students by means of project activities;

6) to develop methodological recommendations for the formation of

environmental competence of primary school students by means of project activities.

The object of study is the process of forming environmental competence of primary school students by means of project activities.

The subject of the study is the methodology for the formation of environmental competence of primary school students by means of project activities.

To solve the tasks and test the hypothesis, general scientific research methods were used: theoretical (analysis, systematization, generalization), empirical (questionnaire, conversation, comparison, experiment).

Part 1 “Theoretical foundations of the process of formation of environmental competence of primary school students by means of project activities” defines the essence of the main concepts of the study; the psychological and pedagogical aspect in the formation of environmental competence of primary school students is revealed.

Part 2 “Scientific and methodological foundations of the process of formation of environmental competence of primary school students by means of project activities” reveals the features of creating an ecologically oriented educational environment for the formation of environmental competence of primary school students by means of project activities; the ways of forming the environmental competence of primary school students by means of project activities are outlined; methodological recommendations for the formation of environmental competence of primary school students by means of project activities have been developed.

Keywords: primary school students, competence, environmental competence, project, project activity.

ЗМІСТ

Вступ……... 8

Розділ 1. Теоретичні засади процесу формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності…… 12

1.1. Визначення сутності основних понять дослідження…….. 12

1.2. Формування екологічної компетентності учнів початкової школи: психолого-педагогічний аспект ……... 22

1.3. Проєктна діяльність як засіб формування екологічної компетентності учнів початкової школи …… 29

Розділ 2. Науково-методичні засади процесу формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності…… 37

2.1. Створення екологічно спрямованого освітнього середовища для формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності…….. 37

2.2. Шляхи формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності…… 42

2.3. Методичні рекомендації щодо формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності…… 50

Висновки……...…….. 58

Список використаних джерел……..…… 63

Додатки…… 69

ВСТУП

Першорядного значення у сучасному світі набуває проблема збереження навколишнього середовища, тому і формування екологічної компетентності особистості постає однією з першочергових завдань. Набувають великого значення рішення прийняті щодо захисту навколишнього середовища, збереження генофонду планети. З огляду на це умовою виживання людства є виховання екологічної культури та формування екологічної компетентності підростаючого покоління. Саме тому формування екологічної компетентності учнів початкової школи є надзвичайно важливим, адже важливо виховати та сформувати особистість, яка буде відчувати себе часткою природи і буде бажати жити з нею у гармонії та єдності.

Розв'язання важливих наразі питань, які стосуються екологічної проблеми навколишнього середовища можливе лише за умови усвідомлення власної відповідальності за дбайливе ставлення до природних ресурсів, яке передбачає повне розуміння особистістю нерозривних зв'язків між природою та людиною, зміни поведінки самої людини по відношенню до природних об'єктів, формування у майбутніх поколінь прогресивного екологічного мислення. Вирішення окреслених завдань буде ефективним лише за умови екологічного виховання дітей у дошкільному віці та у початковій школі.

Екологічне виховання молодших школярів є актуальною проблемою сьогодення, адже саме у молодшому шкільному віці закладаються основи екологічної свідомості, екологічної культури, формується екологічна компетентність, що безумовно впливає на подальшу діяльність та поведінку особистості у суспільстві та навколишньому середовищі. Запорукою постійного гармонійного розвитку людського суспільства та цивілізації в цілому є екологічне виховання учнів початкової школи. Про це зазначено у нормативних освітніх документах: у законі «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції розвитку екологічної освіти в Україні у XXI столітті,

Державній національній програмі «Освіта» (Україна XX століття), Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, де відображено концепцію, методи та форми екологічного виховання та екологічної освіти [9; 21; 32; 36; 37].

У працях відомих класиків психолого-педагогічної науки Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Запорожця, О. Леонтьєва відображено особливості розвитку емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього середовища та природних об'єктів. Проблему екологічного виховання підростаючого покоління розкрито у працях як вітчизняних так і українських вчених: В. Горощенка, Л. Іщенко, А. Кузьмінського, Н. Мойсеюк, В. Сухомлинського, К. Ушинського, М. Фіцули, В. Ягупова та ін.

Такими науковцям, як Л. Іщенко, Д. Мельник, Л. Різник, Н. Пустовіт Г. Тарасенко та ін. було окреслено концептуальні положення екологічного виховання у педагогіці. У дослідженнях Л. Білик, А. Захлєбного, І. Звєрєвої, Г. Марченко, О. Плахоткіної, С. Скрипник, І. Суравєгіної розроблені нові підходи до екологічного виховання на сучасному етапі розвитку суспільства. Результати педагогічних досліджень у галузі екологічного виховання, екологічної освіти молоді та дітей розкрито у працях О. Біди, І. костецької, О. Колонькової, Л. Лук'янової, С. Совгіра, А. Степанюк, Г. Тарасенко, В. Червонецького, С. Шмалєй та ін.

Процес формування екологічної культури, екологічне виховання молодших школярів досліджували А. Волкова, М. Гриньова, Н. Кравець, Т. Литвинова, Д. Мельник, Л. Немець, В. Ніколіна, І. Павленко, О. Плешакова, Л. Стахів, В. Хоменко, та ін.

Зазначимо, що наразі в умовах класно-урочної системи навчання педагоги початкової школи стикаються з проблемами, які пов'язані з несумісністю між потребами учнів початкових класів у дбайливому ставленні до навколишнього середовища, природи та розвитком у дітей природозбережувальних умінь, які знаходяться на низькому рівні, через брак досвіду у практичних діях у природному довкіллі.

Актуальність вищезазначеної проблеми, її важливість для теорії і необхідність процесу формування екологічної культури учнів початкової школи зумовили вибір теми дослідження: «Формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності».

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні процесу формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності.

Завдання дослідження:

1) з'ясувати сутність основних понять дослідження;

2) визначити особливості формування екологічної компетентності учнів початкової школи у психолого-педагогічному аспекті;

3) охарактеризувати проєктну діяльність як засіб формування екологічної компетентності учнів початкової школи;

4) обґрунтувати шляхи створення екологічно спрямованого освітнього середовища у початковій школі для формування екологічної компетентності учнів засобами проєктної діяльності;

5) окреслити шляхи формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності;

6) розробити методичні рекомендації щодо формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності.

Об'єкт дослідження – процес формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності.

Предмет дослідження: методика формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності.

Для досягнення мети та завдань дослідження використано такі методи:

- теоретичні: аналіз психологічної, педагогічної, методичної, навчально-методичної літератури та програмно-методичних матеріалів із впливу проєктної діяльності на формування екологічної компетентності учнів початкової школи.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовано формувальні заходи, що розкривають шляхи створення

екологічно спрямованого освітнього середовища у початковій школі для формування екологічної компетентності учнів засобами проєктної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів: розроблені методичні рекомендації щодо формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності можуть бути використані у процесі екологічного виховання дітей.

Результати дослідження можуть бути застосовані педагогами, вчителями початкових класів, керівниками закладів загальної середньої освіти та іншими педагогічними працівниками у власній методичній, практичній діяльності задля покращення якості екологічної освіти підростаючого покоління.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Визначення сутності основних понять дослідження

Останні десятиліття розвитку людства позначилися споживацьким відношенням та згубним впливом до навколишнього середовища, що набуло планетарного масштабу. Людство починає усвідомлювати, що якість життя погіршується з кожним роком і відповідальність за ці процеси лягає на кожного з нас. Тому і постає потреба у покращенні стану навколишнього середовища, яка ґрунтується на принципах екологічної політики держави, показниками якої є високий рівень екологічної культури суспільства, що бере свій початок з виховання екологічної культури підростаючого покоління, особливо це стосується учнів початкової школи. Підняття рівня екологічної культури окремої країни позитивно впливає і на глобальні процеси планети в цілому.

Означена проблема розглядається у таких контекстах як психолого-педагогічному, соціально-економічному та філософському на глобальному рівні: взаємодія особистості і навколишнього середовища, формування свідомого ставлення людини до довкілля у парадигмі практичної діяльності (В. Вернадський, Є. Залкінд, Б. Калемонер, Д. Маркович, М. Мрйсеєв та ін.); на державному рівні: екологічні проблеми які розглядаються та вивчаються на державному рівні (П. Бачинський, Ф. Вольвач, М. Дробноход, В. Крисаченко, Г. Філіпчук та ін.); на локальному рівні: розкривається характеристика та зміст ролі кожної людини, її вчинків у навколишньому середовищі, що несе деструктивний характер (М. Кисельов, Л. Лук'янова, Г. Пустовіт, С. Совгір, А. Степанюк, Г. Тарасенко, С. Шмелей та ін.).

Для подальшого дослідження є важливим визначення сутності ключових

понять дослідження, таких як: «екологія», «екологічна культура», «екологічна освіта», «екологічне виховання».

У всі періоди розвитку людства філософи, вчені, педагоги та дослідники різних галузей знань хвилювало питання взаємин людини та природи, їх гармонійного співіснування, тому наукові дослідження сутності екологічної культуру підростаючого покоління, а у межах нашого дослідження учнів початкової школи, розпочнемо з вивчення історії виникнення терміну та поняття «екологічне виховання». Такі дослідниці, як О. Гончарова та Л. Моїсеєва виокремили три головні етапи виникнення та розвитку цього поняття (рис. 1.1) [54].

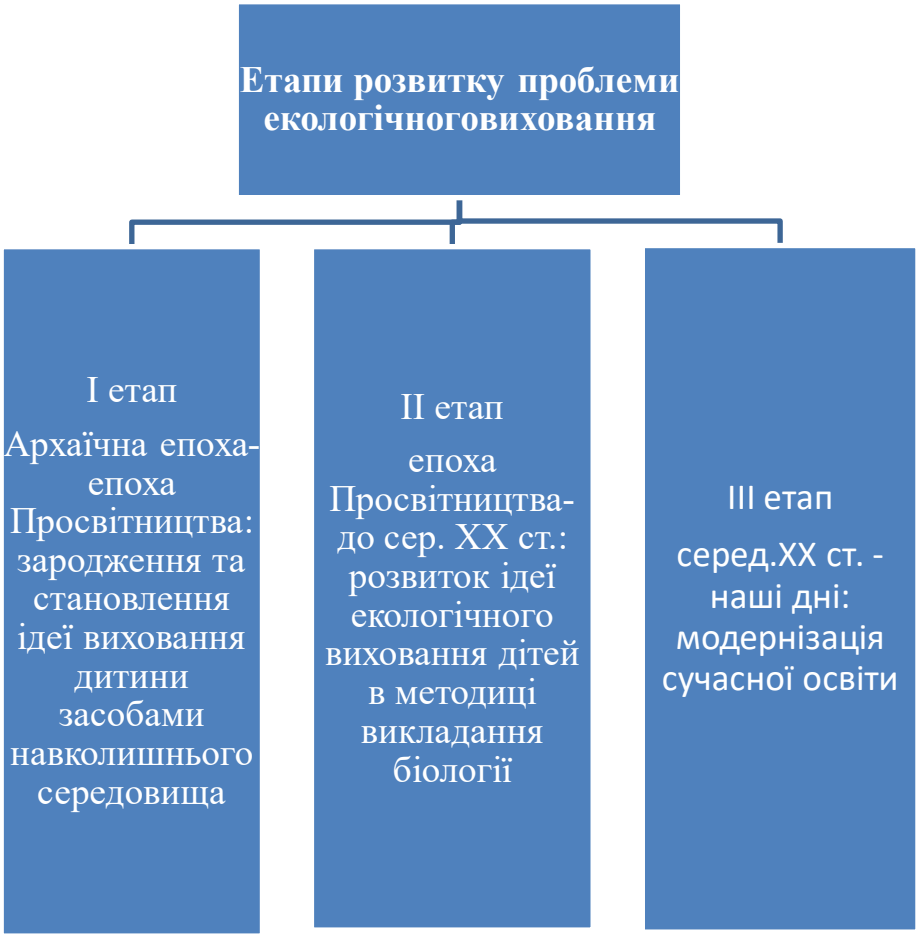

Рисунок 1.1. Етапи розвитку проблеми екологічного виховання (О. Гончарова, Л. Моїсеєва)

Дослідницями визначено основні етапи розвитку проблеми екологічного виховання дітей, які мають окремі історичні періоди:

І етап - період від Архаїчної епохи до Просвітництва: зародження та

становлення наукової розробки проблеми екологічного виховання;

ІІ етап - епоха Просвітництва до середини ХХ ст.: основні напрями розвитку екологічного виховання у методиці викладання біології;

ІІІ етап - середина ХХ ст. до наших днів: сучасний етап екологічного виховання [54].

Перший період, час з Архаїчної епохи до Просвітництва (VIII-VII ст. до н. е. - 2-га пол. XVII-XVIII ст.) висвітлює процес виникнення передумов наукового підходу та розробки проблеми екологічного виховання підростаючого покоління у взаємодії з природою, використовуючи принцип природокористування.

В результаті історичного аналізу певних давніх творів, які збереглися до наших днів, дослідники дійшли до таких висновків: обов'язковим у розвитку суспільства було розуміння нерозривного зв'язку людини з природою, відчуття людини як частини природи, схилення людини перед природою - таке розуміння мало вагомий вплив на процес виховання дітей.

Натуралістичний підхід, представниками якого були у різні часи В. Вернадський, Ч. Дарвін, Емпадокл, Лукрецій, Парацельс, Дж. Прістлі, Ціцерон та ін. розкриває духовну цінність природи, а не тільки її матеріальну сторону. За твердженням Ціцерона «усе, що робиться відповідно до природи має вважатися щасливим». На думку Гіппократа «лікує хвороби лікар, а виліковує природа». Пам'ятки античної літератури, авторами яких були Геродот, Гіппократ, Платон та ін. свідчать, що людство постійно було занепокоєне питаннями впливу на життя людей природного середовища [49, с. 26]. Багато видатних філософів, лікарів, мислителів та педагогів різних епох розвитку людства наголошували на важливій роль природи у вихованні дитини. Так, за вченням Демокріта брак знань про природне довкілля може призвести до згубних наслідків, до загибелі живих істот. Арістотель способом пізнання природи та навколишнього середовища визнавав сенсорний розвиток та виховання, включав науку про природу у комплекс, який складався з чотирьох наук, якими обов'язково мали оволодіти діти.

Також, у концепціях античних філософів простежуються риси екологічно свідомого європейського типу: повне панування людини над земними благами, тобто антропоцентричний підхід. Ціцерон у свої працях зазначав: «Люди ніби призначені охоронцями землі», що свідчить про протиріччя його екологічним уявленням. Платон не вважав людину руйнівником природи, а Сократ радив - «Пізнай самого себе», центром його філософії була людина [49].

Враховуючи вище зазначене, можна підсумувати: на основі архаїчної свідомості розуміння природи людиною було натурфілософським. Принцип природоцентризму розкриває відношення людини з природою, які розвиваються гармонійно, людина розуміє і приймає процеси природи і намагається раціонально використати природні ресурси [22, с. 14].

У період Середньовіччя ідея природоцентризму була втрачена в наслідок виникнення християнства і відмови від архаїчного відношення до природи. Відповідно до біблійних канонів у центрі Всесвіту - людина, що відображає антропоцентричний підхід у розумінні світобудови. Таке бачення мало певний вплив на людську свідомість того часу, на сприйняття людиною природи, де домінантними стали споживацькі відношення, прагматизм у використанні природних ресурсів, зневага та байдужість до навколишнього середовища. Як наслідок люди втратили гуманне ставлення до природи, людина стала центрованою на космічне буття, тобто опинилася відірваною від земного оточення.

До початку епохи Відродження в роботах вчених натуралістичного підходу знову можна простежувати зерна екологічного знання: Бенедикт Спіноза, нідерландський філософ, політичний та релігійний мислитель, сприймав людину як частину природи і усі дії, що робить людина - це причинно-наслідковий зв’язок; Мішель де Монтень, французький філософ і письменник епохи Відродження, розвивав ідею гармонійного співіснування природи і людини; Томас Мор, англійський юрист, громадський діяч, філософ та письменник-гуманіст описував спосіб навчання дітей, де широко використовувалися наочні посібники і у центрі навчальних предметів -

природознавство.

Отже, в періоди епох Відродження та Просвітництва припадає становлення гуманістичної філософії, яка людське щастя вважала метою суспільства; теорія «природного права», в якій головним джерелом права є сама природа, людині природні права належать від народження, вони закладені в самій її суті; у педагогіці - період становлення процесу екологічного виховання підростаючого покоління [22, с. 22].

Проблема екологічного виховання турбувала науковців та педагогів ще у XVII-XVIII ст., хоча у той час ще не використовувалося поняття «екологічне виховання». Такі вчені, філософи та педагоги як А. Гумбольт, А. Дістервег, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо та ін. наголошували на вихованні у дітей «почуття природи», яке буде мати гармонійний та естетичний вплив на людину. Вчені Ф. Дістервег та Й. Г. Песталоцці підкреслювали, що засобами природи зміцнюються гуманні почуття дитини.

Так, у своєму романі «Лінгард і Гертруда» (1781-1787), Й. Г. Песталоцці окреслив свої почуття про допомогу дитині у її розвиткові та зауважив, що головна мета виховання - це гармонійний та всебічний природний розвиток особистості і згода людини з природою є головним принципом виховання. Для нашого дослідження також є цікавими погляди Ж.-Ж. Руссо, який у педагогічному романі-трактаті «Еміль, або Про виховання» (1762) висунов гасло - «Назад до природи» і вперше пролунав термін «відчуття природи», тобто любов до природи, до природних об'єктів, повага до навколишнього середовища. Тому французький педагог радив проводити процес виховання підростаючого покоління подалі від цивілізованого світу, на лоні природи, у природі. Він вважав, що природа дитини є досконалою і не потрібно псувати її благами цивілізації [3, с. 413; 11, с. 1].

Екологія як біологічна наука взяла початок свого формування з XX ст. і стала екологічною складовою біологічної освіти в цілому. Саме поняття «екологічна культура» утворилося поєднанням понять «екологія» і «культура», кожне з яких несе певне інформаційне навантаження. Термін «екологія» був

вперше введений Е. Геккелем у 1866 році («Загальна морфологія», 1866 р.) і «тривалий час екологічна складова освіти була другорядною і представленою в циклах біології, соціально-гуманітарних та ін. предметів і дисциплін. Вона скеровувалася переважно на захист здоров'я людини і забезпечення сприятливих умов праці, а не на цілеспрямоване поліпшення та урізноманітнення природного довкілля, що розглядалося як «природні ресурси» [14, с. 248]. Отже, «екологія» (грец. «ойкос» - дім і «логос» - учення, думка) - комплекс наук, що досліджують різні аспекти взаємовідносин живих організмів та умов середовища» [14, с. 249].

Кінець XX ст. позначився появою у середніх та вищих навчальних закладах предметів екологічного спрямування - «Екологія», «Вступ до екології», «Основи екології», «Захист природного середовища» та ін., але розширення і доповнення навчальних планів «Екологією» не повною мірою забезпечувало належний рівень сформованості компетентностей та рівень екологічної культури випускників середніх закладів освіти, тому більшість освітніх систем «успішно спромоглися забезпечити первинну екологічну поінформованість дітей і молоді, але досі ще перебувають у стані постійної модернізації і розширення вищої спеціалізованої екологічної освіти» [14, с. 248 -249].

Наразі значення та сутність поняття «екологія» розкривається через розуміння цього поняття у широкому (полідисциплінарна галузь знань про навколишнє середовище та довкілля, та особливості функціонування її процесів) та вузькому (комплексна та багатогранна наука, завданням якої є питання гармонійних взаємин людини і планети) значеннях. Відповідно до Конституції екологічної освіти України, екологічна освіта є синтезом таких компонентів: екологічні знання - екологічне мислення - екологічний світогляд - екологічна етика - екологічна культура [21].

В науці існують такі тлумачення поняття «екологія» (Л. Сидоренко): наука про унікальний космічний статус людини як біологічного виду; наука про взаємини організмів з природним довкіллям; синергетичні знання про взаємини

об’єктів реальності з якимось одним, центральним об’єктом; наука про функціонування екосистеми різних рівнів організації; комплексна наука про довкілля біосистеми; наука про взаємовідносини біосистеми з навколишнім середовищем, яке визначає просторові та часові параметри їхнього існування та розвитку [44, с. 16-17].

За твердженням Г. Пустовіт «одним із перших досліджувати проблеми екологічної культури став В. Вернадський, який вивчав проблеми людського чинника в існуванні світу. Дослідник вважав, що суть екологічної проблеми полягає в тому, що люди не встигають адаптувати свою культуру відповідно до тих змін, які самі ж привносять у цей світ, і джерела цієї кризи знаходяться всередині, а не зовні людської сутності» [38, с. 46].

На думку А. Толстоухова екологічна культура є так званим законодавством поведінки людини у спілкуванні з природою та у ході екологічної діяльності. Така культура містить набутий життєвий досвід, сукупність норм, знань, закономірностей та стереотипів, правил поведінки людини у довкіллі, способи самореалізації людини в природі, досвід та уміння вирішувати екологічні завдання різної складності, здатність володіти відчуттям передбачення і прогнозування можливих негативних наслідків антропогенної діяльності у природному довкіллі та знаходити ефективні шляхи гармонійних стосунків людини та природи [45].

Змістовим складником у формуванні екологічної культури є екологічна освіта, яка все частіше охоплює «глибокі виховні аспекти, що стосуються абсолютної більшості навчального матеріалу середніх і вищих шкіл, оскільки йдеться про формування такого комплексу поглядів, переконань і знань у дітей і молоді, що гарантує їх моральну відповідальність за безпеку життя і постійне піклування про природне середовище як визначальні передумови сподівань та стійкий розвиток людства» [14, с. 248].

Дослідники та вчені розкривають сутність «екологічної освіти» як психолого-педагогічний процес, який відбувається неперервно, це засвоєння учнями знань, практичних та ціннісних навичок, спрямований на формування

особистості з таким типом свідомості, який характеризується конгруентним поєднанням людини та довкілля з акцентом на гармонійне співіснування та взаємодію, тобто «екоцентричним» типом свідомості та мислення. На думку дослідника О. Савченко екологічна освіта - це процес отримання знань за допомогою певних дисциплін та предметів, які містять у своїх назвах термін «екологія» і направлені на вивчення живих організмів та істот, а також середовище їх існування.

З позиції психолого-педагогічної та філософської концепцій Г. Пустовіт розкриває сутність екологічної освіти як процесу засвоєння учениими понять, знань та цінностей, які направлені на певну оцінку та осмислення взаємозв'язків між довкіллям та людиною, їхньою культурою взаємодії. Саме це забезпечує розвиток навичок прийняття свідомих екологічних рішень і засвоєння відповідних правил поведінки у довкіллі [11].

Розгляд термінологічного апарату нашого дослідження підводить нас до розуміння сутності базового поняття «екологічне виховання» як певну систему компонентів, що пояснюють природу цього явища. На рівні наукового опису та пояснення наводимо приклади відомих визначень поняття «екологічне виховання» як базового поняття, яке подано у довідковій, науковій літературі та державних документах: систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток екологічної культури [48, с. 282]; цілеспрямований та організований процес формування системи наукових знань суспільства про природу, переконань та поглядів, що формують відповідне ставлення молоді до природи, показником якого є дії підростаючого покоління практичного характеру у природному середовищі, які є нормами людського морального ставлення до навколишнього середовища [25]; послідовність етапів освітньої діяльності, які спрямовані на формування якостей екологічно свідомої особистості, досягнення нею найвищого рівня екологічної вихованості, що передбачає опанування наукових поглядів, умінь, знань, переконань та активного ставлення до навколишнього середовища [31]; «формування у людей потреби в бережливому ставленні до природи й розумному використанні її багатств у

своїх власних інтересах та інтересах майбутніх поколінь» [46, с. 81]; певна система, яка впливає на суспільство з метою формування екологічної культури гуманності, свідомого ставлення до природних ресурсів, які ґрунтуються на науковій основі, на основі загальнолюдських та національних цінностей [10, с. 31]; формування у людини почуття особистої відповідальності за довкілля, що пов’язано з перетворенням навколишнього природного середовища, розуміння ціну використання природних ресурсів, упевненості у необхідності бережливого ставлення до навколишнього середовища та природних багатств, формування почуття особистої відповідальності за практичні дії по відношенню до природи [30, с. 119]; «формування системи поглядів, переконань, які базуються на загальнолюдських нормах і законах розвитку природи, сприянні тісному взаємозв’язку майбутніх громадян із вирішенням конкретних екологічних проблем, цілеспрямоване систематичне засвоєння учнями знань про взаємодію людини та природи» [21].

Отже, в результаті аналізу наведених визначень поняття екологічне виховання можна представити узагальненим визначенням цього поняття: це система цілеспрямованого, послідовного і безперервного формування екологічної свідомості, екологічного мислення, екологічної етики, екологічної культури, а відповідно і екологічної поведінки особистості, що відбувається у різні етапи життєдіяльності та становлення особистості.

Варто зазначити, що поняття «екологічна компетентність» нерозривно пов’язане із сутністю розкритих вище ключових понять нашого дослідження, адже за рахунок перемикання оцінки результату освіти з таких понять, як «освіченість», «підготовленість», «вихованість», «загальна культура», на такі поняття, як «компетентність», «компетентність учня», а у межах нашого дослідження - «екологічна компетентність учнів початкової школи». Вперше цей термін згадано у 1992 р. в проєкті «Ради Європи» («Середня освіта в Європі»). Логіка нашого дослідження вимагає розкрити значення терміну «компетентність у навчанні» (лат. competentia - коло питань, в яких людина добре розуміється) набуває молода людина не лише під час вивчення предмета,

групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо. За результатами діяльності робочої групи українських науковців і практиків розроблялися теоретичні і прикладні питання запровадження компетентнісного підходу в освіту України (О. Савченко, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, С. Трубачова) [14, с. 408].

Наведемо деякі визначення поняття «екологічна компетентність», які представлені у дослідженнях українських педагогів та науковців: «це здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля» [28, с. 22]; «це інтегральний розвиток особистості, що об'єднує нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний і практичний компоненти та забезпечує здатність виокремлювати, розуміти, оцінювати сучасні екологічні процеси, спрямовані на забезпечення екологічної рівноваги та раціонального природокористування» [55]; «підготовленість і здатність людини до практичного вирішення екологічних завдань, наявності в неї ряду особистісних якостей у поєднанні з необхідним запасом знань і умінь ефективно діяти у проблемних ситуаціях, що виникають у різних сферах діяльності, та знаходити правильні шляхи їх вирішення» [41].

В результаті аналізу ключових понять дослідження, констатуємо, що компетентність - це певне поєднання знань, умінь та навичок, якостей і здібностей особистості, які ефективно реалізуються і застосовуються у певній діяльності, а також процес їх формування і розвитку відбувається період виховання і навчання. Екологічна компетентність учнів початкових класів - це інтегративна якість особистості, що виражається у синтезі екологічної свідомості, екологічних знань, практичних умінь і готовності до екологічної діяльності , яка направлена на збереження та примноженні природних ресурсів та поліпшенні стану навколишнього природного середовища.

Таким чино, можна зробити висновок про те, що на думку багатьох

дослідників екологічна освіта – це єдність виховання та освіти, що реалізує психолого-педагогічний принцип, в результаті відбувається формування світогляду школяра та його особистості. Тому в умовах загальноосвітнього навчального закладу екологічне виховання розглядається як неперервний освітній процес, метою якого виступає не тільки формування в учнів початкових класів екологічної компетентності, але й норм, певних моральних принципів, переконань, що транслюють його життєві принципи у питаннях охорони навколишнього середовища, відповідальності за майбутнє планети та розуміння цінності усього живого на Землі.

1.2. Формування екологічної компетентності учнів початкової школи: психолого-педагогічний аспект

Сучасна екологічна освіта є загальнокультурним феноменом, який інтегрує гуманітарні, технічні та природничо-наукові предмети і позначається як безперервний, тривалий і складний процес, що має охопити усі категорії і верстви населення, і впливає на усі етапи життя та розвитку суспільства. Важливість сучасних проблем екологічного спрямування поставила перед педагогічною теорією і шкільною практикою завдання – виховання підростаючого покоління з установкою на відповідальне, свідоме та бережливе ставлення до природи, її ресурсів та відновлення і захист її природних багатств. Тому у наукових дослідженнях останніх років спостерігається посилення значимості формування екологічної компетентності учнів [1; 4; 42; 47; 49; 52].

Ціла низка досліджень у педагогіці та психології присвячені вивченню різним аспектам екологічної освіти і вихованню школярів різного віку: формування екологічного світогляду (Н. Немченко), екологічної культури (С. Лебідь), активної екологічної позиції (О. Лаберна), ціннісного ставлення до природи (О. Колонькова, Т. Юркова), екологічного мислення (В. Каленська), формування мотивів природоохоронної діяльності (Н. Жук), виховання

естетичного ставлення до природних ресурсів (Н. Бутенко) та ін. У численних наукових дослідженнях відображено педагогічний досвід, який стосується проблеми формування екологічної культури, де робиться акцент на визначну роль пізнавальної діяльності у формуванні екологічної культури (Н. Ветрова, В. Логінова, Л. Манєвцева, А. Матвєєва); вивченні взаємозв'язків у природному довкіллі (С. Ніколаєва, Є. Теретьєва, І. Хайдурова); окреслені певні підходи до закономірностей ознайомлення підростаючого покоління з природою, формування певного ставлення до природи і її ресурсів (Б. Грецова, М. Ібрагімова, З. Плохій, Г. Морочко); розкрито сутність та зміст екологічного виховання молодших школярів у процесі вивчення мови і літератури та у позаурочній діяльності (І. Суравєгіна, В. Синкевич, Г. Волошина) [7; 13; 15; 22; 26; 38; 51; 54].

Виховання екологічної культури учнів початкової школи є тривалим та складним процесом, що має свої етапи вирішення освітніх, виховних та розвивальних завдань, результатом якого має бути розвиток емоційно-чуттєвої сфери, бажання та уміння покращувати, захищати та примножувати багатства природного середовища, а не тільки опановувати теоретичні знання та набувати практичних умінь.

У нормативно-правових актах держави також підкреслюється значення формування екологічної культури людини, зокрема в учнів початкової школи: Конституція України, Закон України «Про освіту, Закон України «Про охорону дитинства», Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, Концепція екологічної освіти України, Державний стандарт початкової освіти, Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти, Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст., Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи, Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [20].

Дотримуючись логіки нашого дослідження, постає необхідність визначення і обґрунтування сутності дидактичних принципів екологічної освіти учнів, основою яких є історично визначені принципи природовідповідності, культуровідповідності, традиційного і нетрадиційного підходів в освіті. Уточнення, конкретизація і обґрунтування існуючих наразі принципів екологічної освіти учнів розкриває мету, зміст, завдання екологічної освіти та виховання, підвищення рівня ефективності та результативності методів та форм організації освітнього процесу і розвитку теоретичних та методичних основ формування системи знань, умінь та практичних навичок учнів, які мають екологічний зміст, несуть становлення екологічно доцільної поведінки і діяльності особистості у структурі - природа / людина / суспільство.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виокремити традиційні дидактичні принципи, які є вагомими в утвердженні мети, завдання екологічної освіти та виховання учнів початкової школи. Отже, дидактичними (загальнопедагогічними) принципами екологічної освіти є: принцип природовідповідності і особистісної спрямованості, науковості, системності і послідовності, гармонізації процесу навчання, цілісності, наочності, мотивації, активності, індивідуалізації навчання, практичної спрямованості; а також принципи виховання: наступності і систематичності, єдність поведінки і свідомості, комплексного підходу, єдності педагогічних вимог, виховання у колективі, ціннісного підходу, позитивного наслідування, позитивної мотивації, практичної спрямованості [18, 19, 38, 39].

З огляду на вище зазначене і в результаті аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури можна виокремити принципи екологічного виховання учнів початкової школи, адже вони спрямовані на розвиток емоційно-ціннісної та діяльнісно-практичної сфери особистості школяра, виявляють відповідність у поєднанні методів, форм та засобів навчання і виховання відповідно до завдань і змісту екологічного виховання та екологічної освіти, забезпечують створення дієвих умов реалізації особистісно-орієнтованих завдань екологічного виховання та освіти:

- принцип цілісності – цілісність та єдність, а також взаємозв'язок та взаємозалежність складових соціально-природничого та соціокультурного природного середовища;
- принцип неперервності (систематичності) – формування зацікавленості та мотивації до поповнення та удосконалення знань та умінь екологічної спрямованості;
- принцип варіативності – наявність можливостей вибору методів та форм екологічної освіти учнів початкової школи;
- принцип інтегративності – побудова змісту екологічної освіти учнів початкових класів;
- принцип міждисциплінарності – взаємозв'язок соціально-природних та соціокультурних середовищ у процесі навчання інтегрованих курсів;
- принцип локальності – застосування дидактичних принципів у сукупності при вирішенні проблем екологічного характеру;
- принцип доступності та добровільності – надання право на вибір особистістю методів та форм, засобів, часу і змісту для набуття додаткових знань, умінь та навичок екологічного змісту;
- принцип спрямованості на розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості (певні педагогічні умови, які створюються з метою сформувати моральні та емоційні якості особистості);
- принцип спрямованості на розвиток діяльнісно-практичної сфери особистості (застосування у практичній діяльності набутих знань з екологічної освіти);
- принцип гуманізації відношень між природою і людиною – цей принцип впливає на процес формування моральних норм у поведінці особистості щодо діяльності у природному середовищі та довкіллі;
- принцип відповідності та доцільності – поєднання методів, засобів та форм навчання відповідно до завдання та змісту екологічної освіти і виявляється у рівні ефективності їх застосування;
- принцип забезпечення ефективних умов реалізації особистісно-

орієнтованих завдань екологічної освіти і виховання - можливість створення конкретних ефективних умов для реалізації завдань екологічного спрямування [19; 21; 25; 29; 43; 51].

Процеси трансформації та модернізації сучасної освіти спрямовані на підготовку майбутнього свідомого громадянина своєї держави, який набув упродовж навчання не тільки певні компетентності, зокрема і екологічну, але й сформував особистісні якості, які забезпечать його самоактуалізацію, готовність до індивідуального і соціального самовизнання в умовах полікультурної взаємодії, яка постійно змінюється. Тому зміст освітньої роботи екологічного спрямування передбачає «розкриття перед дітьми багатогранної цінності природи та має забезпечувати активність дітей, пробуджувати у них інтерес, максимальне наближення до рутинного життя, а навчальна інформація не має бути перенасичена відомостями, неосяжними для належного сприйняття учнями» [33; 50]. Опираючись на це, усе більш актуальним стає використання компетентнісного підходу у навчанні.

Компетентнісний підхід в освіті розуміють як метод моделювання результатів освіти, як норм її якості, що означає відображення в системному і цілісному вигляді образу результату освіти…[2; 14]. Компетентний (лат. competens, competentis– належний, здібний) – той, хто обізнаний у певній галузі знань. Сам термін «competence» є похідним від англійського слова «tocompete» (змагатися) і означає здатність до змагань, змагатися [14]. Аналіз наукових праць зарубіжних та сучасних дослідників дає можливість зробити висновок про те, що поняття «компетентність» розкривається не як набір знань, умінь та здібностей, а готовність особистості мобілізувати, сконцентрувати свої власні ресурси, які будуть необхідні для виконання певного завдання на високому рівні [2; 14].

На сучасному етапі розвитку суспільства, де постійно відбуваються процеси модернізації освіти, компетентність розглядається як інтегральна поліфункціональна характеристика підготовки школярів, яка є відображенням реалізації їх позиції у навчанні і має суб’єктивний характер; здатна підготувати

підростаюче покоління майбутніх громадян до самостійної діяльності у житті; представляє реальні об'єкти навколишнього для можливості застосувати набуті знання, уміння, досвід та способи практичної діяльності [40].

За визначенням Н. Луцан «екологічна компетентність» - це екологічна обізнаність дітей, що передбачає наявність певних екологічних знань природознавчого, природоохоронного, краєзнавчого, культурологічного і валеологічного змісту, умінь і навичок, які з переходом дітей з одного вікового періоду до іншого поступово ускладнюються і розширюються» [26, с. 103].

Екологічна компетентність акумулює в собі екологічну освіченість, екологічні знання, екологічні цінності, мотивацію до екологічно доцільної діяльності і досвід активної практичної діяльності у певних ситуаціях для вирішення окремих проблем, тому екологічна компетентність учнів початкової школи - це один із складників їх життєвої компетентності, який містить певні знання про природне довкілля, природні ресурси тощо, обізнаність у правилах використання природних ресурсів та емоційно-ціннісне ставлення до довкілля.

Отже, екологічна компетентність учнів початкової школи формується у діапазоні становлення і формування екологічної свідомості, екологічного мислення, екологічного виховання, екологічної культури, екологічної освіти в цілому. Екологічну освіту молодших школярів розглядаємо як аспект освіти, який інтегрує і забезпечує взаємозв'язок між природними і гуманітарними знаннями, формуючи цілісну картину світу у дітей.

Одним з домінуючих завдань початкової школи виступає процес формування екологічної культури, яка є складовою загальної культури особистості. На думку О. Іванової, під екологічною культурою учня початкової школи ми розуміємо «сформовану систему наукових знань, спрямованих на пізнання процесів і результатів взаємодії людини, суспільства, природи, відповідальність за природу як основу життя, готовність до природоохоронної діяльності» [11]. Екологічна культура молодшого школяра містить: усвідомлення людиною себе частиною природи та знання про взаємозв'язок природного довкілля та людини; уміння та певні навички, які виявляються у

позитивному впливі на природу; розуміння, що природа несе естетичну цінність; розуміння того, що перед кожною людиною постає необхідність у збереженні природних багатств та ресурсів.

Метою екологічної культури та виховання виступає формування системи поглядів, знань, переконань, які є основоположними у вихованні відповідального, бережливого ставлення до природних ресурсів та природного середовища. Безумовно, що екологічне виховання починається з дошкільного віку і має своє продовження у початковій школі. Саме у початковій школі у дітей формується розуміння того, що людина є невід'ємною складовою природи і має великий вплив, як позитивний, так і негативний, на навколишнє середовище.

За твердженням А. Войтович, «у полі зору дослідників процесу екологічного виховання школярів перебувають питання формування та розвитку екологічної свідомості, екологічного світогляду, екологічної поведінки, екологічної освіти, а також еколого-аксіологічні аспекти, особливості організації процесу екологічного виховання в системі початкової освіти, загальноосвітньої школи тощо» [6, с. 14].

На думку дослідників О. Борзик та І. Шепель, «початкова школа є важливою сходинкою у формуванні екологічної культури особистості та має широкий діапазон можливостей забезпечити якнайефективніше формування пізнавального потенціалу екологічних знань, виховання екологічно мислячої, відповідальної людини майбутнього, шляхом пізнання та дослідження світу природи» [4, с. 105].

Для нашого дослідження є цінною думка І. Ярити, яка вважає, що естетичне сприйняття природи в учнів початкової школи відбувається за певних умов, а саме: постановка мети процесу формування естетичного сприйняття природи; спрямованість освітнього процесу на організацію творчої діяльності учнів; врахування вікових особливостей учнів початкових класів; використання «слабких» впливів для процес естетичного сприйняття природи, який носить діяльнісно-творчий характер; наступність між закладом дошкільної

освіти та початковою школою у процесі формування естетичного сприйняття природи; спрямованість позаурочної діяльності учнів та викладання певних навчальних дисциплін на формування естетичного сприйняття природи; зв'язок процесу формування естетичного сприйняття природи зі сприйняттям творів мистецтва у процесі освітньої діяльності молодших школярів; використання різноманітної, різнонаправленої діяльності учнів початкової школи, яка спрямована на формування певних екологічних знань та умінь; спрямованість освітнього процесу на поступове опанування молодшими школярами рівнів сприйняття природи - предметного, дійового, естетичного сприйняття та ставлення до природних багатств; діагностика рівнів сприйняття природи, яка відбувається в системі; синтез впливів сім'ї та школи, які направлені на формування естетичного сприйняття природного довкілля [56, с. 10].

Отже, під екологічною компетентністю учнів початкової школи ми розуміємо екологічну обізнаність дітей, що передбачає наявність спеціальних екологічних знань природознавчого, природоохоронного, краєзнавчого, культурологічного і валеологічного змісту, умінь і навичок, які з переходом дітей з одного вікового періоду до іншого поступово ускладнюються і розширюються. Таким чином екологічна компетентність учнів початкової школи розкривається як прогнозований результат тривалого процесу екологічної освіти, де учень набуває здатності самостійно застосувати набуті предметні знання і загальні уміння при організації та проєктуванні екологічної діяльності, яка буде безпечною у соціальних та навчальних проблемних ситуаціях, і буде направленою на врахування інтересів безпеки та здоров'я кожної особистості.

1.3. Проєктна діяльність як засіб формування екологічної компетентності учнів початкової школи

Однією з найбільш актуальних проблем підростаючого покоління є проблема екологічної освіти та екологічного виховання. Розробкою цього питання займалися дослідники та вчені різних галузей знань: педагогіки (І. Зимня, К. Кичук, І. Новік-Качан, Л. Сидоренко, А. Толстоухова, В. Хоменко та ін.), психології (С.Дерябко, А. Адаменко та він.), філософії (Н. Моїсеєв, А. Урсул та ін.), екології (О. Адаменко, І. Карпусь, В. Радченко, К. Рихтер та ін.).

Наразі подолання глобальної екологічної кризи можливе завдяки формування особистості майбутнього громадянина з новим типом мислення, мотивованого до вирішення проблем екологічного спрямування, з метою збереження та поліпшення навколишнього середовища та примноження природних ресурсів. Опираючись на це, вдосконалення та розробка навчально-методичного забезпечення екологічної освіти, яка відбувається систематично і безперервно, набуття екологічної компетентності учнями початкової школи є одним з першочергових завдань педагогів, науковців та вчителів-практиків.

Винятковим засобом розвитку та виховання учнів початкової школи, забезпечення взаємодії, співтворчості та співпраці дорослих та дітей, способом впровадження особистісно-орієнтованого підходу є метод проєктів, технологія проєктування, яка успішно інтегрується у різні галузі освіти та виховання. Застосування методу проєктів сприяє підвищенню творчих та інтелектуальних здібностей молодших школярів, значно підвищує рівень екологічної компетентності учнів. В основі методу проєктів - формування екологічних знань, умінь та практичних навичок, які дозволять учневі початкової школи розвивати критичне мислення, вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, самостійно приймати рішення у вирішенні екологічних завдань, виявляти вмотивоване бажання та екологічно свідоме ставлення для того, щоб оберігати та примножувати природні ресурси.

Питання розвитку проєктів, проєктної діяльності вивчали як українські, так і зарубіжні дослідники: С. Гончаренко, А. Жульєва, Л. Калуська, С. Кримський, Н. Любчак, Л. Оленгівська, М. Отрищенко, А. Пахомова, П. Підкасистий, Дж. Пітт, А. Пуліна, М. Романовська, О. Савченко, М. Скаткін, Л. Швайка. У роботах сучасних дослідників, науковців висвітлено історію розвитку і становлення методу проєктів в освітній діяльності різних закладів освіти (І. Ворончихіна, І. Ігнатова, М. Кналль, В. Стернберг, Л. Сушкова та ін.).

Логіка нашого дослідження передбачає розгляд таких важливих понять, як «проєкт», «проєктування», «проєктна діяльність», «метод проєктів», «проєктна технологія», «навчальний проєкт». Саме поняття «проєкт» з грецької мови перекладається як «дослідження» кинутий уперед, а з латинської (projectus) - кинутий вперед задум і має декілька значень: 1) збирання документів (схем, розрахунків тощо), які потрібні для створення будь-якого виробу; 2) попередній текст будь-якого документу; 3) будь-який план чи замисел [5].

Дослідник В. Стернберг, який один з перших провів ґрунтовне дослідження у питанні методу проєктів (дисертаційна робота «Теорія і практика методу проєктів у педагогіці XX століття»), яке вказує на те, що саме поняття «проєкт» з'явилося вперше у XVII-XVIII ст., розпочалося активне впровадження у педагогічний досвід в Академіях мистецтв (надавалися як завдання студентам архітектурного факультету). З 1702 р. змагання проєктів (креслення, план або схема будівельних споруд) як основну форму навчання було включено у розклад Королівської Академії Архітектури у Парижі [35].

Другий етап розвитку методу проєктів (1765-1830 рр.) відзначився науково-технічним прогресом, політичною та соціальною нестабільністю, яка панувала у суспільстві того часу, розвитком гуманістичної педагогіки. Кінець XIX ст. ознаменувався переходом до демократичного способу мислення, зародженням нових педагогічних тенденцій (реформаторська педагогіка). Представники педагогічної науки цього періоду (К. Вудворт, А. Дистервег, І. Песталоцці, С. Робінсон, Д. Рункель та ін.) схилялися до демократичного

способу мислення, що позначилося на демократизації в освіті, де метод проєктів є засобом досягнення нових цілей (палкі прихильники методу проєктів - К. Вудворт і Д. Рункель), які були поставлені освітою, а саме виховування особистості нового покоління, яка здатна творчо працювати і самостійно мислити. Тому у 1879 р. метод проєктів, як метод демократичного стилю виховання, активно впроваджувався у навчання учнів середньої школи.

Початок XX ст. є третім етапом розвитку методу проєктів; в цей період відбувається подальший інтенсивний розвиток нових систем і теорій з більш інноваційними поглядами на практичні і теоретичні проблеми, які досліджуються в освіті та вихованні.

Першочерговим завданням педагогіки у демократичних країнах у період з 1914 р. по 1918 р. (Перша світова війна) постало створення моделі освіти і виховання людини нового типу, і, разом з тим, виникла потреба у вирішенні паралельно важливих питань формування, організації і змісту освіти такої особистості. Виникла потреба у таких методах, які б допомогли самій особистості повірити у себе і свої сили, які б розвивали самостійність і гнучкість мислення. Тому за цих обставин набула актуальності соціально-педагогічна теорія Д. Дьюї (1920 р. США), яка ґрунтувалася на самостійній роботі вихованців, і яка в подальшому знайшла свою реалізацію в організації соціального дитячого садка. Теорія Д. Дьюї у практичній площині потребувала розробки певних методик, одним з яких і став метод проєктів («метод проблем»), який містив о своїй основі таку систему навчання, де вихованці (учні) набувають відповідних компетентностей, отримують певні знання, виконуючи певні завдання, заздалегідь сплановані, і які у процесі їх виконання поступово ускладнюються [53].

Ідеї методу проєктів набули певної популярності, а згодом стали поширюватися у багатьох країнах світу, завдяки гармонійному поєднанню набутих теоретичних знань з практичним їх застосуванням. За вченням Д. Дьюї в основі методу досконалого проєкту - знання з різних галузей, які нададуть особистості дитини розв’язати цілу низку проблем, які пов’язані з темою

проєкту у процесі проєктної діяльності за допомогою п’яти етапів мислення, які відбуваються послідовно: розуміння та відчуття проблеми →її виявлення і визначення → уявлення можливих рішень проблеми → виявлення наслідків із рішення проблеми → подальші експерименти і спостереження, які дозволять зробити висновок (позитивний чи негативний). Такий процес повинен забезпечити відкриття учнями нової істини [12].

Американський педагог У. Кільпатрік, на думку якого увесь освітній процес у навчальному закладі повинен становити низку практичних дослідів, удосконалив проєктну діяльність та систему роботи над проєктами; науковець вбачав процес навчання у проходженні цільових етапів (постановка певної проблеми, складання плану реалізації цієї проблеми та оцінки виконання певних завдань). У. Кільпатрік запропонував свою класифікацію проєктів:

- створюваний або продуктивний проєкт, підґрунтям якого є трудова діяльність: догляд за тваринами і рослинами, конструювання, макетування тощо;
- споживчий, метою якого є розваги, споживання у широкому розумінні: надання та розробка послуг, проєкти направлені на вирішення проблеми життєзабезпечення табору, підготовка різноманітних екскурсій тощо;
- проєкт розв’язання проблем або науково-дослідний проєкт;
- дослідницький проєкт: фізико-математичний, проєкт розв’язання літературних або історичних проблем, технічні проєкти;
- проєкт-вправи, який розкривається у тренуванні та навчанні з метою набуття певних навичок.

За твердженням У. Кільпатрика, використання таких проєктів допоможе учневі організувати своє життя тут і тепер, а не тільки готує його до життя після закінчення закладу освіти. Робота над такими проєктами містить усвідомлення учнями, вихованцями мети проєкту, оформленням певного задуму, розробкою особистого організаційного плану та роботу за цим планом, обов’язково підбиття підсумків, які трансформуються у письмовий звіт [27].

Філософсько-педагогічна концепція Д. Дьюї також мала великий вплив і на українських вчених та педагогів 20-х років ХХ ст. (С. Ананін, Я. Мамонтов, О. Музиченко, С. Русова, І. Соколянський, Я. Чепіга та ін.), які у своїй практичній діяльності, у взаємодії з учнями надавали перевагу у розв'язанні проблемних ситуацій, що наштовхували вихованців на відповідні пошукові дії. Саме такий підхід сприяв розвиткові творчих здібностей, критичного мислення, формуванню пізнавальної самостійності. Так, С. Русова виокремила основні дві риси проєктної діяльності: проєкти мають бути об'єктивні та практичні, цікаві та якісні, а не тільки відображати набуття теоретичних знань; проєктна діяльність має викликати потужний інтерес групи учнів і обов'язково використовувати різноманітні види ручної праці.

Отже, концептуальне положення проєктів визначається орієнтацією на самостійну діяльність учнів, яка може здійснюватися в індивідуальній, парній чи груповій взаємодії протягом певного часу. Проєктна діяльність спрямована на розв'язання учнем чи певною групою учнів будь-якої проблеми чи проблемної ситуації із застосуванням знань з різних галузей, з використанням певних методів та засобів. Успіх проєктного методу обумовлений тим, що результати виконання проєктних дій мають бути відчутні: якщо вирішується теоретична проблема, результатом має бути певне, конкретне рішення, а практичної - певний результат. Проєктна діяльність має стимулювати зацікавленість учнів до певних проблем, володіти та використовувати певні знання для вирішення заданої проблеми і розкриття певної практичної цінності здобутих знань. Такий підхід дає можливість у процесі проєктної діяльності переходити від використання теоретичних знань до впровадження практичних дій, дотримуючись балансу між набутими знаннями та їх використанням на кожному етапі.

В результаті аналізу психолого-педагогічної літератури, визначаємо мету методу проєктів: створення педагогом таких умов, щоб учні успішно здобули індивідуальний досвід проєктної діяльності. Завданням методу проєктів: навчити не тільки самостійно здобувати знання, а й застосовувати їх для

вирішення практичних і пізнавальних завдань; розвиток і вироблення учнями комунікативних навичок, уміння працювати в різних групах при цьому змінювати соціальні роль (посередник, лідер, виконавець), уміти співпрацювати; розширення кола спілкування, набуття розуміння учнем, що для вирішення певної проблеми потрібно враховувати різні точки зору; вироблення уміння використовувати учнем дослідницькі прийоми: збір необхідної інформації з різних джерел, аналіз цієї інформації з різних точок зору, висування припущення, визначення висновку.

Впровадження проєктної технології вирішує цілу низку розвивальних, виховних і дидактичних завдань: розвиток комунікації, пізнавальних здібностей та креативного мислення, орієнтація в інформаційному просторі, формування уміння керувати своєю навчальною діяльністю. Таким чином, до основних вимог проєктної технології належить: наявність проблеми, яка має певне значення у творчому, дослідницькому плані, і яка потребує дослідницького пошуку та наявність інтегрованих знань для її розв’язання; пізнавальна, теоретична, практична значущість передбачуваних результатів; самостійна (групова, парна, індивідуальна) діяльність учнів (вихованців); змістова частина проєкту має бути структурована (висвітлення поетапних результатів); впровадження і використання дослідницьких методик: постановка проблеми завдань дослідження; висунення припущення їх вирішення; обговорення певних методів дослідження; визначення і оформлення кінцевих результатів, аналіз даних, які отримали впродовж проєкту, підбиття підсумків, корегування висновків.

Проєктна діяльність займає особливе місце у формуванні екологічної компетентності учнів початкової школи. Питаннями використання методу проєктів у формуванні екологічної компетентності молодших школярів займалися такі дослідники, як Е. Дзятковська, А. Захлєбний, Л. Моїсеєва, Ю. Нікітіна та ін. Завдяки вирішенню проєктних завдань у процесі проєкту екологічного спрямування забезпечується можливість становлення навчальної та практичної самостійної діяльності в навколишньому середовищі,

відбувається набуття нових знань та навичок, які спрямовані на вирішення певних життєвих ситуацій і реальних завдань. Такі питання висвітлювали у своїх наукових дослідженнях А. Асмолов, А. Воронцов, Д. Григорьєв, П. Степанов та ін. Формування екологічної компетентності відбувається у процесі реалізації природозначвих проєктів. Метод проєктів – один з небагатьох методів, що виводить педагогічний процес зі стін дитячого закладу в навколишній світ, світ природи і соціального середовища, де молодші школярі продовжують спілкуватися, проводити спостереження, досліди, відбувається взаємодія із соціальним і природним середовищем. Мета екологічного проєкту – на основі практичної та дослідницької діяльності отримувати нові знання та певну інформацію, яку можна використати не тільки у навчанні, а і в повсякденному житті. Такі проєкти мотивують до практичної діяльності, спонукають до роздумів, і тим самим проявляється громадська позиція по відношенню до навколишнього середовища.

Отже, робота по формуванню екологічної компетентності учнів у початковій школі проводиться у процесі вивчення навколишнього світу, яка створює базис для того, щоб молодші школярі свідомо використовували природні ресурси, правильно поводили себе у природі, а ткож розроблювали шляхи збереження та відновлення природного середовища.

РОЗДІЛ 2
НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСАБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Створення екологічно спрямованого освітнього середовища для формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності

Формування екологічної компетентності молодших школярів залежить від певних педагогічних умов освітнього процесу, адже та чи інша організація навчання залежить від умов, в яких здійснюється це навчання. Однією з таких умов є створення екологічно спрямованого освітнього середовища у початковій школі. За словами дослідниці Н. Гонтаровської «чим більшими будуть створені можливості еколого-орієнтованого освітнього середовища, тим успішніше буде відбуватися їхній вільний розвиток, активне самовдосконалення, наближення до екологічного ідеалу. Еколого-орієнтоване освітнє середовище розуміється нами як сукупність управлінських, організаційних та освітніх умов, що забезпечують діяльність учасників освітнього процесу, спрямованого на засвоєння системи екологічних знань про взаємозалежність людини і природи, формування духовно-ціннісних орієнтирів і практичних умінь і навичок оптимальної екологічної діяльності» [8, с. 15].

До процесу створення такого екологічно спрямованого освітнього середовища у початкових класах мають бути залучені класні керівники, педагоги, вихователі, корекційні педагоги, керівники гуртків, педагог-організатор, а також адміністрація школи, адже саме вони здатні підтримати та сприяти розвитку екологічної компетентності учнів початкової школи. У створенні екологічно спрямованого освітнього середовища, безумовно, беруть участь сім’я, школа та позашкільні громадські та державні установи та

організації, які розуміють, що ефективність такого середовища залежить від постійного його вдосконалення та модернізації.

Велика роль у формуванні екологічної компетентності учнів початкової школи належить особистості самого педагога та його певному рівню професійної підготовки, зміст якої полягає у спрямованості вчителя початкових класів на створення екологічно спрямованого освітнього середовища; у на бутті спеціальних екологічних, психологічних та педагогічних знань та певних практичних навичок - організаторських, проєктувальних, рефлексивних тощо, які забезпечать ефективне формування і реалізацію змісту екологічного виховання і освіти учнів для створення екологічно спрямованого освітнього середовища.

Безумовно, процес екологічної освіти та виховання починаються у колі сім'ї, продовжується у закладі дошкільної освіти та початковій школі і супроводжує підростаюче покоління протягом навчання у школі, а у майбутньому – в і дорослому житті. Від цього шляху залежить рівень екологічної свідомості дорослої особистості та її ставлення до навколишнього, до природи в цілому.

У молодшому шкільному віці досвід спілкування з природою здійснюється у супроводі дорослих - батьків, вихователів, педагогів. На підставі певних уявлень, накопиченого досвіду, за участю дорослих учні початкової школи розширюють свої уявлення про оточуючий їх світ і починається процес вибудовування взаємин зі світом природи, тим самим реалізовується ключова мета екологічної освіти - формування понять про взаємозалежність, взаємовплив, взаємозв'язок та взаємодію природного довкілля і людини, а також відбувається набуття безцінного досвіду та практичних навичок з розвитку, збереження та охорони природного довкілля та ресурсів.

Значення екологічно спрямованого освітнього середовища полягає у створенні такої комфортної взаємодії усіх учасників освітнього процесу, де відбувається набуття особистісного досвіду екологічної діяльності учнів початкової школи, піднімається рівень усвідомлення власної екологічної

відповідальності здобувачів освіти. В такому екологічно-орієнтованому освітньому середовищі реалізуються різні форми екологічної діяльності:

- природоохоронна: участь та проведення певних акцій, які присвячені озелененню чи прибирання певних громадських місць (територія шкіл, бібліотек, парків тощо);
- екологічна просвітницька робота: створення навчальних програм екологічного спрямування, проведення екологічних акцій; використання шкільних ЗМІ для підвищення рівня екологічної обізнаності та освіченості;
- створення естетики довкілля: проведення художньо-естетичної діяльності з метою покращення естетики навколишнього середовища, середовища школи, шкільного майданчика; створення різних художніх об'єктів, поширення та проведення тематичних конкурсів екологічного спрямування;
- екологічні дослідження: мотивація та заохочення учнів початкової школи до науково-дослідної роботи екологічного спрямування; створення консультаційних пунктів екологічної освіти (індивідуальна роботи, тренінги, вебінари, семінари тощо);
- натуралістична робота: реалізація екологічних проєктів, які мають на меті вивчення об'єктів живої природи, з метою формування екологічної компетентності учнів початкової школи, проведення екскурсій тощо;
- краєзнавча робота: огляд та вивчення природних об'єктів, які містяться на території ЗЗСО та поза його межами;
- трудова діяльність у природі: озеленення класів школи, прибирання на майданчиках та пришкільних ділянках, організація екологічних «суботників» тощо;
- туристична діяльність: створення гуртків туризму, груп екологічного туризму, проведення спортивно-оздоровчих заходів тощо.

Для створення екологічно спрямованого освітнього середовища постає необхідність модернізації навчальних планів та програм, використовуючи принцип альтернативності та варіативності. Такий підхід дає можливість учневі обирати певний вид діяльності; педагоги мають можливість підвищити свій

професійний рівень екологічної освіти та педагогічну культуру; навчальний заклад за таких умов стає культурним осередком для спільнот дітей і дорослих; батьки зможуть побачити розкриті потенційні можливості дитини та перспективи їх розвитку.

В результаті аналізу опрацьованих психолого-педагогічних джерел, визначаємо основні принципи створення екологічно спрямованого освітнього середовища, до яких належать наступні:

- модернізація освітнього процесу на екологічно спрямоване, яке передбачає, по-перше, збереження та зміцнення духовного, психологічного, фізичного, соціального здоров'я учнів початкової школи в екологічних умовах, які склалися наразі, по-друге, збереження природних ресурсів та навколишнього середовища;
- комплексний підхід у здійсненні процесу екологічного виховання та освіти учнів початкової школи;
- суб'єкт-суб'єктна взаємодія учнів початкової школи та вчителя, де учень є активним учасником освітнього процесу;
- створення психологічно комфортної атмосфера взаємодії учнів початкових класів в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти з усіма учасниками освітнього процесу;
- підвищення рівня екологічної культури як учнів початкових класів, так і педагогів;
- активна роль педагогів початкової школи, у яких наявні потенційні можливості створення екологічно спрямованого освітнього середовища, які мають свідому екологічно активну позицію і виявляють ціннісне ставлення до природного середовища в цілому;
- створення навчально-матеріальної бази на території початкової школи (куточки охорони природи, «живі куточки» тощо).

Отже, створення екологічно спрямованого освітнього середовища, буде реалізоване під впливом таких чинників, які впливають на процес формування екологічної культури та екологічної компетентності учнів початкової школи:

реалізація міжособистісної взаємодії усіх учасників освітнього процесу на принципах гуманізму і толерантності; поєднання різних форм навчальної та виховної діяльності учнів початкових класів (колективної та індивідуальної); створення ситуації успіху учнів початкової школи через участь у навчальній та виховній діяльності, що стимулює творче, критичне, логічне, образне мислення, забезпечує їх всебічний розвиток; впровадження і використання колективних, індивідуальних освітніх завдань, які мотивують учнів до саморозкриття і стимулювання до командної взаємодії; реалізація особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходу, який має на меті розкрити інтереси, індивідуально-психологічні особливості та здібності учнів початкової школи та реалізувати подальший їх розвиток в освітньому процесі початкової школи; проведення виховної роботи з учнями початкових класів, яка передбачає організацію виховних заходів екологічного спрямування; реалізація практико-орієнтованого підходу, який передбачає зв’язок екологічного виховання і навчання і реалізації набутих знань і навичок у практичній діяльності учнів та у повсякденному житті; реалізація дослідно-пошукової діяльності учнів початкової школи, яка розкривається в участі в екологічних проєктах різної складності.

Таким чином, приходимо до висновку, що запорукою формування екологічної компетентності учнів початкової школи та виховання екологічної культури є створення педагогічно комфортного, екологічно спрямованого освітнього середовища, яке може бути створене під впливом певних чинників, і в якому реалізується суб’єкт-суб’єктна взаємодія учнів та педагогів на принципах співтворчості та партнерства.

2.2. Шляхи формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності

З поняттям формування екологічної компетентності учнів початкової школи тісно пов'язані поняття «екологічне виховання», «екологічна свідомість», «екологічна поведінка» тощо. Складовою частиною етичного виховання є екологічне виховання - єдність екологічної поведінки та екологічної свідомості та знання, які стали переконаннями і формують екологічну свідомість, яка в свою чергу має певні етапи розвитку (розвиток екологічної свідомості; формування мотивів, настанов, потреб особистості; вироблення естетичних та етичних почуттів, звичок та навичок; формування мети екологічної діяльності). Процес формування екологічної свідомості учнів початкової школи має декілька етапів: усвідомлення і розуміння краси природного довкілля; свідоме формування потреби дбайливого ставлення, примноження та охорону природних ресурсів; усвідомлення нерозривної єдності людини і природи; культивування екологічної відповідальності, яка виникає у процесі набуття учнями початкової школи екологічної компетентності (екологічних знань, умінь та екологічної діяльності).

Складовими екологічної поведінки є окремі дії, які мають певну мету екологічного спрямування, ставлення людини до певних вчинків, які мають вплив на мотиваційну сферу особистості.

Найбільш цінним етапом розвитку екологічного виховання і культури дітей є молодший шкільний вік. Ознайомлення учнів початкової школи з основами екологічних знань з метою подальшої екологічної освіти є одним з першочергових завдань природничої освітньої галузі (Держаний стандарт початкової освіти). Формування екологічної компетентності учнів початкової школи відбувається на уроках та у позаурочній роботі і реалізується через різноманітні види діяльності, а особливо яскраво це відбувається через реалізацію проєктів. Питання проєктної діяльності вивчали такі науковці, як А. Асмолов, А. Воронцов, Д. Григор'єв, Е. Дзятковська, А. Захлєбний,

Л. Моїсеєва, Ю. Нікітіна, П. Степанов та ін. Процес формування екологічної компетентності найбільш ефективно буде відбуватися під час проведення екологічних проєктів серед учнів початкових класів, де ключовим є те, що освітній процес, в умовах реалізації певного проєкту, виходить за стіни класу, школи у природне, соціальне середовище, пізнання та освоєння учнями початкових класів навколишнього світу відбувається у природній практичній діяльності, у тісній взаємодії та єдності зі світом природи.

Метою екологічних проєктів є привернення уваги учнів початкової школи до проблем охорони довкілля, до проблеми екологічного стану планети та отримання екологічних знань через практичну та дослідницьку діяльність, через спостереження за природними об'єктами. В результаті таких проєктів вже у молодшому шкільному віці проявляється громадянська позиція у ставленні до навколишнього середовища, формується екологічна свідомість. Проєкт реалізується у спеціально організованій педагогом, колективно-груповій, поетапній діяльності учнів, яка має на меті дослідити певну проблему екологічного характеру і створити проєкт її вирішення на практиці.

Участь в екологічних проєктах дозволяє учням початкових класів використати набуті екологічні знання (а в деяких випадках і набути нових знань), виявити певний життєвий досвід та розкрити здібності у творчій практичній діяльності. Важливим етапом у розробці проєкту є вибір теми, оскільки учні, в результаті проєктної діяльності, мають побачити, а, найголовніше, взяти участь у вирішенні такої екологічної проблеми, яка має реальні шляхи вирішення і практичне втілення цього вирішення у життя. Найпопулярнішими темами таких проєктів можуть бути наступні: сміття навколо нас, екологія побуту, енерговитрати води, дослідження лісів, рослин, тварин, водойм тощо, наші домашні тварини, вивчаємо кімнатні рослини, вирощування квітів та рослин, продукти харчування (корисні та шкідливі), здорове харчування, відпочинок у природі, сортування сміття, досліджуємо ґрунт тощо. У ході таких проєктів особливо ефективно наповнювати проєктну діяльність дітей іграми та ігровими методами навчання та взаємодії, адже гра є

улюбленим видом дитячої діяльності, досконалий, природний вид взаємодії як дитини з дитиною, так і дитини з дорослим, засобом всебічного розвитку дитини, що дає можливість виявити фантазію, спостережливість, особливості мислення, розвиває потребу у формуванні комунікативної компетентності і сприяє формуванню і розвитку емоційної сфери дитини, сприяє саморозкриттю особистості.

Ігрові технології, по-перше, є однією з унікальних форм навчання і виховання учнів початкової школи, які базуються на принципах гуманізації педагогічного процесу і дозволяють зробити навчальну діяльність учнів під час освітнього процесу захопливою, мотивуючою та цікавою, а, по-друге, гра відіграє домінуючу роль у формуванні екологічної компетентності учнів початкових класів, оскільки у процесі ігрової взаємодії засвоюються еталони екологічного мислення та екологічної поведінки.

В результаті аналізу методико-педагогічної літератури виокремимо наступні види проєктів, опираючись на дослідження В. Кільпатріка (табл. 2.1) [16].

Таблиця 2.1

Види проєктів за В. Кільпатріком

Створювальні проєкти	Споживчі проєкти	Проєкти-вправи
Провідна діяльність - трудова (в основі таких проєктів може бути конструкторська діяльність, догляд за тваринами і рослинами тощо)	Мета таких проєктів - споживання (розробка і надання різних послуг, підготовка екскурсій, розваг тощо)	Мета таких проєктів - оволодіння певними навичками. Науково-дослідні проєкти (фізико-математичний, проєкт розв'язання літературної або історичної проблеми, технічні проєкти тощо)

Тривалість проєктів може бути різною: короткотривалі проєкти тривають від 1 заняття до 1 дня, середньотривалі і довготривалі можуть відбуватися від 1 тижня до декількох місяців [23]. Учасниками проєктів є учні початкових класів, вчителі та батьки.

Головним завданням проєктної діяльності є розкриття перед здобувачами освіти «науки життя», формування життєво необхідних та практичних умінь, навчити бути ініціаторами доброчесних справ, навчити орієнтуватися у нових умовах та реаліях життя, уміти знаходити вихід зі складних ситуацій, вирішувати екологічні завдання, уміти знайти своє місце у суспільстві, тому саме метод проєктів є ефективною технологією, яка всебічно вивчає дитини і розвиває її.

У початковій школі формування екологічної компетентності учнів здійснюється як у навчальній діяльності, під час уроків, так і у позаурочний час. Великі можливості у формуванні екологічної компетентності учнів початкових класів засобами проєктної діяльності дають уроки з предметів «Всесвіт» та «Я досліджую світ». Одержуючи певні екологічні знання, учні також засвоюють правила та норми поведінки у природному довкіллі, адже тільки через екологічну освіту виховується свідоме, відповідальне ставлення до природних ресурсів та природного середовища.

Одержуючи певні екологічні знання, учні також засвоюють правила та норми поведінки у природному довкіллі, адже тільки через екологічну освіту виховується свідоме, відповідальне ставлення до збереження природних багатств та природного середовища.

Для кращої активізації творчої та пізнавальної діяльності учнів початкових класів під час уроків доцільно використовувати інноваційні педагогічні технології: «Сенкан», «Дискусія», «Асоціативний кущ», «Кубування», «Кластер», «Гронування», «Метод прес», «Взаємні запитання», «Знаємо-хочемо дізнатися-дізнаємося»; інтерактивні методи: «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Займи позицію», «Коло думок», метод «Шести капелюхів», «Коло ідей», «Акваріум»; методи дослідницького навчання: застосування проблемних питань, дослідницький практикум (досліди з дзеркалом, рослинами, смак-запах-колір, водою тощо), демонстрація, практична робота, навчальний експеримент, нетрадиційні уроки, екскурсії (у парки, на пришкільні ділянки, до лісу, до зоопарку тощо).

Оремо можна відзначити ефективність та важливість застосування ігрових методів навчання у формуванні екологічної компетентності учнів не тільки під час уроків, але і у проведенні виховних годин, під час групи продовженого дня, у гуртковій роботі, адже гра є провідною діяльністю людей та домінуючою сферою спілкування, у грі вирішуються такі важливі питання міжособистісних взаємин, товариськості, дружби, партнерства, сумісності, партнерства, взаємин. У грі учні отримують соціальний досвід взаємин людей, у грі дитина саморозкривається та саморозвивається, опираючись на розум, підсвідомість і творчість. Продуктом гри є насолода її процнсом, а кінцевий результат – розвиток здібностей того, хто грає.

Реалізуючи екологічний проєкт, метою якого є формування екологічної компетентності учнів початкової школи, можна використати наступні ігри та ігрові вправи: ігри («Асоціація», «У нас є своє дерево», «Що не належить до природи?», «Знайди дерево», «Фотоапарат», «Назви птаха (тварину»), «Збери пазли», «Пантоміма», «Мій друг – природа», «Сортування сміття», «У садку чи на городі?», «Хто чим харчується» тощо), ігрові вправи («Фарби природи», «Намалюй музику», «Я – листочок», «Я – рослина», «Я – тварина», «Малюємо опалим листям (на опалому листі)», «Осінній калейдоскоп», «Веселі трафарети», «Хто заховався під кущем?») (додаток А).

В результаті опрацьованої літератури подаємо орієнтовний перелік тем екологічних проєктів з учнями початкової школи на формування екологічної компетентності школярів (таб. 2.2).

Таблиця 2.2

Орієнтовний перелік тем екологічних проєктів для учнів початкових класів

Назва проєкту	Зміст проєктної діяльності	Учасники проєкту
«Чистий ранок»	прибирання певної території (квітник, пришкільний майданчик, оранжерея у приміщенні школи, зелений куточок у класі тощо); проєкт реалізується утаємничено, тим	учні початкових класів, вчителі початкових класів

	самим викликає ще більше зацікавленість та захоплення учнів; «таємницю чистоти» мають розкрити представники адміністрації школи чи представники громадськості і подякувати учням за «чистий подарунок» для усіх	
«Ми знайшли своїх господарів»	Пошук людей (серед членів родин учнів, їх знайомих, родичів, сусідів), які підібрали безхатніх собак та котів і доглядають їх. Розповіді про них та їх улюбленців - це і буде продуктом проєктної діяльності (зустріч з господарями тварин та самими тваринами у класі; розповіді складені дітьми від імені тварин; виготовлення пам'ятних сувенірів; збирання смаколиків для тварин; випуск класної стінгазети по завершенню проєкту)	учні початкових класів, вчителі, батьки, знайомі та друзі учнів
«Повернутий ліс»	молодшим школярам потрібно скласти і розв'язати задачу щодо використання кожним учнем маси паперу для забезпечення школярів зошитами, підручниками, щоденниками, альбомами тощо у новому навчальному році; у процесі такого проєкту школярі дізнаються різновиди дерев, як визначити вік дерев і скільки років потрібно рости дереву перш ніж його використають для виготовлення паперової продукції для школи. Підсумком проєкту буде підрахунок кількості дерев, які потрібно висадити в кінці навчального року, щоб повернути планеті Земля	учні початкової школи, вчителі, батьки, представники громади

	знищений колись ліс і висадити такі дерева	
«Дивосвіт природи»	формування екологічного мислення школярів, знайомство з різними видами рослин, формування навичок догляду за клумбою, формування уміння співпрацювати (догляд за рослинами на клумбах, збирання насіння восени і посів квітів та висадка садженців дерев навесні; створення тематичних буклетів та лепбуків «Абетка квітникаря»; проведення виховної години «Мандрівка у світ природи»; зовнішнє озеленення школи)	учні початкових класів, вчителі, батьки
«Чисте довкілля - чисте сумління»	формування екологічної компетентності молодших школярів; організація партнерської взаємодії та співпраці батьків та учнів у розв'язанні важливих питання екології навколишнього середовища (усвідомлення учнями того, що сортування сміття є корисною і необхідною справою; створення тематичних екоплакатів; влаштування виставки виробів із пластикових пляшок; розробка та виготовлення буклетів до Всесвітнього дня Землі; прикрашання подвір'я школи автомобільними покришками тощо) [49]	учні початкових класів, батьки, вчителі, представники місцевого самоврядування

Отже, формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності є тривалим, але цікавим процесом як для самих дітей, так і для педагогів, які впроваджують проєктну діяльність. Це процес

передбачає використання комплексного підходу: набуття екологічних знань та певних практичних навичок, позитивного свідомого ставлення до природного довкілля. Через недбало організований процес екологічного виховання чи несприятливі умови навчання та здійснення екологічної освіти, позитивні емоції учнів можуть обернутися негативними, чи ще гірше – перетворитися на байдужість до предмету вивчення у ході екологічного проєкту. Тому дуже важливо ефективно та якісно організувати процес екологічного виховання, впровадження і здійснення будь-якого проєкту екологічного спрямування. Важливо розуміти, що багато чого залежить від першої зустрічі дітей з об'єктом живої та неживої природи, природним явищем.

Таким чином, аналіз науково-методичної літератури дозволив нам визначити основні шляхи формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності, які формулюємо у наступних висновках: використання проєктної діяльності під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» та предмету «Дизайн і технології», адже під час освітнього процесу учні отримують найбільше екологічних знань та набувають певних навичок; використання екологічних проєктів у позанавчальній діяльності, а саме під час групи продовженого дня, де в учнів є вільний час від уроків, де вони можуть разом з вчителями та батьками у цікавій формі бути дотичними до дослідження певного явища та здійснення проєктної діяльності, тим самими буде відбуватися і накопичення певних знань про об'єкт вивченні і дослідження, а також набуття певних навичок, спілкування та взаємодія у дружніх стосунках з однолітками, батьками та педагогами; формування екологічної компетентності під час гурткової роботи, впроваджуючи проєкти екологічного спрямування, адже саме під час гурткової роботи відбувається найбільше використання діяльнісного, ігрового підходів, реалізується пошуково-дослідна діяльність, проводиться робота на екологічних стежинах. Для активізації пізнавальної діяльності та формування екологічної культури та екологічного мислення ефективно використовувати відомості з енциклопедичних довідників, розв'язання проблемних ситуацій, вправи ТРВЗ,

проводити дидактичні ігри екологічного спрямування, а також впроваджувати ігри-медитації, ігри-драматизації, психогімнастику, проводити дослідницьку роботу. Гурткова робота реалізується у другій половині дня, де діти навчаються відпочиваючи.

2.3. Методичні рекомендації щодо формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності

Метод проєктів є однією з основних технологій формування екологічної компетентності учнів початкової школи, яка максимально наближує умови діяльності учнів у процесі проєкту до реальних та дозволяє учням не тільки набути екологічних знань, але й практичних навичок; відбувається зв'язок з реальним світом природи; учні отримують емоційне задоволення від участі у проєктній діяльності, від усвідомлення того, що вони є дотичними до вивчення, дослідження, збереження, покращення та примноження природних ресурсів та об'єктів природи; школярі отримують естетичну насолоду від кінцевого продукту проєктної діяльності, який може бути у вигляді творчої роботи, колективної чи індивідуальної поробки, реальній допомозі тваринам чи рослинам, покращенні території школи чи природному довкіллі; разом з вчителями та батьками під час проєктної діяльності налагоджуються стосунки між усіма учасниками освітнього процесу, відбувається партнерська взаємодія, яка позитивно впливає на взаємини людей в цілому.

У межах нашого дослідження, опираючись на аналіз педагогічної, психологічної та методичної літератури надаємо методичні рекомендації для педагогів, вчителів початкової школи, які нададуть можливість ефективно формувати екологічну компетентність учнів початкової школи засобами проєктної діяльності.

1.Використання принципів взаємодії з учнями початкових класів при формуванні їх екологічної компетентності засобами проєктної діяльності:

- принцип науковості (добір відповідного матеріалу екологічних проєктів на основі перевірених наукових даних; розкриває причинно-наслідкові зв'язки);

- принцип системності та послідовності (послідовний виклад матеріалу, логічний зв'язок нового матеріалу із попередньо вивченим, таким чином досягається системне опанування знаннями);

- принцип доступності та дохідливості (компенсація складного для сприймання матеріалу за рахунок його майстерної подачі вчителем; застосування точної мови, жестів тощо);

- принцип зв'язку навчання з життям (використання набутих знань у власному житті, громадському житті, у практиці; використання життєвого досвіду учнів у проєктній діяльності);

- принцип свідомості та активності (застосування проблемних методів для активізації процесів пізнання; активне ставлення до навчання; використання проблемного свідомого навчання; диференціація і варіативність завдань і вправ відповідно до навчальних можливостей учнів; врахування психологічного стану учнів; використання технічних засобів навчання);

- принцип наочності (засвоєння матеріалу екологічних проєктів на основі сприймання конкретних явищ дійсності, живого сприймання; використання натуральної (гірські породи, тварини, рослини, зоряне небо, явища природи тощо) та образної (муляжі, картини, таблиці тощо) наочності;

- принцип індивідуального підходу (врахування індивідуальних особливостей, особливостей пізнання інтересів учнів початкової школи, врахування рівня розумового розвитку, працездатності, практичної та пізнавальної самостійності учнів);

- принцип емоційності навчання (через постать, особистість самого вчителя початкових класів, через способи подачі матеріалу; живе, щире спілкування, образний виклад матеріалу; зовнішній вигляд, мова вчителя, доброзичливе ставлення у спілкуванні).

2. При виборі тематики екологічних проєктів різної направленості

(«Город на підвіконні», «Подорож краплини», «Енергозбереження та екологія», «Енергоощадний будинок» та ін.) враховувати вік, індивідуальні особливості, освітні вподобання учнів початкових класів.

3. Організація екскурсій та прогулянок у межах проведення екологічних проєктів з метою формування екологічної компетентності учнів початкової школи. Процес засвоєння знань про природу передбачає розвиток у дітей важливих умінь узагальненого сприймання явищ природи, явищ навколишньої дійсності. Лише у живому спілкуванні з природою та її об'єктами учні краще дізнаються про ті явища, які вивчають. У процесі споглядання і безпосереднього спілкування у природі діти вчаться співпереживати та співчувати усьому, що живе; вони чують звуки, відчувають пахощі природи, вбирають усі барви навколишнього. У межах організації роботи екологічних проєктів варто використати як об'єкт вивчення не тільки ділянки закладу освіти чи куточки природи у класах, але й природні об'єкти, які знаходяться поблизу школи: парки, водойми, сади, сквери, ботанічні сади, оранжереї тощо. Варто також проводити цільові прогулянки з метою спостереження змін явищ природи протягом зміни сезону (у теплу пору року цільові прогулянки варто збільшувати).

4. Створення дослідницької лабораторії. Генетично зумовлено прагнення дітей до дослідницької діяльності, тому у межах екологічного проєкту варто створити таку лабораторію, діяльність в якій лише викличе більшу зацікавленість дітей до досліджень і мотивуватиме на участь у нових цікавих проєктах екологічного спрямування. У спеціально організованих умовах варто проводити нескладні для учнів початкової школи досліди, досліди-спостереження. Така діяльність надає дітям ролі «вчених», які проводять спостереження, досліди за різними темами, тим самим не покладаючись на лише отримані готові знання, вивчаючи об'єкти навколишнього середовища, створюючи свої власні відкриття, висновки, узагальнення, набуваючи безцінного досвіду з отриманням нової інформації. Цінність дослідницької поведінки полягає у тому, що вона створює надійне підґрунтя для постійного

перетворення процесів розвитку і навчання у процеси саморозвитку і самоосвіти. Метод експериментування дає учням початкової школи реальні знання і уявлення про різні сторони об'єкта, який досліджується, про його взаємини із середовищем існування та взаємодію з іншими об'єктами природи. Таким чином, діяльність учнів на базі дослідницької лабораторії має позитивний вплив на формування трудових навичок учнів, розвитку їх пізнавального інтересу та творчих здібностей, розвитку та покращення емоційної сфери.

5. Створення «Екологічної стежини» на території навчального закладу (городи, квітники, розарії, рокарії, рутарії, ділянки лікарських рослин тощо) підвищує зацікавленість учнів початкової школи об'єктами природи, впливає на виховання естетичного сприйняття та смаку учнів, має прямий вплив на виховання екологічної культури, формування екологічної компетентності молодого покоління. Такий спосіб залучення дітей до споглядання, спостереження, вивчення та збереження природних об'єктів допомагає ефективніше реалізувати задуми та поставлені педагогічні завдання у межах реалізації екологічних проєктів. Важливим доповненням до знань, які учні отримують під час проєктної діяльності будуть уявлення, практичні навички, які вони отримають під час роботи на екологічній стежині. Виховання та навчання на екологічній стежині - це єдиний взаємопов'язаний процес, адже учні розширюють свій світогляд, покращують природничо-наукові знання, знайомляться з етичними нормами щодо природокористування, відбувається виховання поваги і працьовитості, зміцнюється уявлення дітей про зв'язок навчання з життям та працею кожної особистості.

Спостереження, експеримент, ручна праця та гра є основними видами діяльності учнів початкової школи на екологічній стежині. Через таку діяльність у дітей покращується розвиток мислення, пам'яті, мовлення, вони набувають навичок орієнтування у часі і просторі. Спостереження та свідоме споглядання сприяють бажанню берегти природні ресурси, формується почуття прекрасного, виховується любов до природи та її багатств.

Отже, створення екологічної стежини сприяє використанню принципу гуманізму у навчанні молодого покоління. Усі уміння та навички, знання, уявлення, почуття та переконання, що формуються під час взаємодії на екологічній стежині спрямовані на формування екологічної компетентності учнів, підвищення рівня екологічної культури, що зумовлює форми, методи та зміст організації проєктної діяльності.

6. Робота з сім'єю. Взаємодія з батьками та членами родини учнів початкової школи під час проєктної діяльності є дуже важливим компонентом у формуванні екологічної компетентності учнів, адже перші кроки екологічного виховання діти отримують в сім'ї, набувають перших умінь дбайливо поводитися з природними об'єктами; отримують перші екологічні знання саме спілкуючись з батьками та рідними. Члени родини у свою чергу самі мають бути зацікавлені у вихованні екологічної культури дитини: демонструвати власний позитивний приклад поводження у природі, виявлення інтересу до тваринного і рослинного світу, праця у природі, яка приносить задоволення тощо). У закладі освіти, в якому здійснюється систематична робота по екологічному вихованню учнів молодших класів, безумовно і проводиться і робота з батьками. В умовах проєктної діяльності екологічного спрямування рекомендуємо застосовувати наступні форми та методи роботи з батьками:

- проведення анкетування (опитування) батьківського колективу з метою виявлення рівня екологічної грамотності;
- екологічно-просвітницька робота з батьками (нетрадиційні тематичні батьківські збори (ток-шоу, ділові ігри), консультації у батьківських куточках;
- залучення батьків до роботи у дослідницьких лабораторіях, на екологічних стежинах, до спільної трудової діяльності, участь родин у суботниках тощо;
- проведення спільних екологічних свят, спільних екскурсій та прогулянок у природу;
- створення фотогалереї (виставки фотографій екологічної тематики),

випуск фотогазет, плакатів, екологічних альбомів тощо.

Отже, взаємодія і спільна робота дітей і батьків під час екологічних проєктів, яка ґрунтується на засадах партнерства та співробітництва, привносить у цей процес таке необхідне учням початкової школи позитивне налаштування та відчуття єдності та підтримки.

7. Використання художнього слова (загадки, приказки та прислів'я, оповідання, казки тощо) під час проєктної діяльності позитивно впливає на уяву, образне мислення, творче сприйняття учнів, розвиває мову і мовлення, слугує джерелом мудрості. Варто стимулювати дітей до створення невеликих за обсягом оповідань та казок з екологічним сюжетом («Подорож краплинки», «Планета захворіла», «Подорож до Землі», «Друзі природи», «Чорний сніг», «Місто димових велетнів» тощо), які активізують пізнання навколишнього світу через фантазію та уяву, розвивають творче світосприйняття, світ природи постає таємничим та загадковим. Казки з екологічним сюжетом мають наукове підґрунтя (дають змогу зрозуміти залежності і зв'язки у природі у єдності та послідовності); у нетрадиційній цікавій формі допомагають учням початкових класів зрозуміти складні природні явища, навчитися зрозуміти взаємозв'язок та взаємозалежність у природному середовищі, зрозуміти потреби живих організмів; закладені основні форми та моделі правильного поводження у природі, дбайливого ставлення до неї, співчуття до живого, інтерес до пізнання навколишнього, уміння бачити прекрасне у природі в різних її проявах і формах; є джерелом розуміння і формування елементарних екологічних знань і понять про природне довкілля і його об'єкти; формують повагу до природних об'єктів, до природи в цілому, формують відповідальне ставлення за неї.

8. Використання ігрових технологій у формуванні екологічної компетентності молодших школярів у межах екологічних проєктів та в освітньому процесі в цілому значно підвищує рівень можливості досягти найкращих результатів у роботі по екологічному вихованню молодших школярів. Гра є природним, улюбленим і доступним видом діяльності дітей, у грі вони пізнають світ та усе навколишнє у невимушеній манері, у грі

розвиваються потреби у спілкуванні і взаємодії, у формуванні емоційності, проявляється фантазія, мислення, спостережливість, розвивається творчість та співпереживання тощо. У межах проєктної діяльності екологічного спрямування для формування екологічної компетентності учнів початкової школи варто використовувати наступні види ігор: дидактичні (для розвитку вольової та емоційної сфери, сюжетні ігри, ігри-інсценізації, для розвитку мовлення та для розвитку корекції пізнавальної діяльності); екологічні ігри, які сприяють розвитку уваги, мислення, фантазії, уяви, мотивують до розвитку проблем екологічного спрямування та супроводжуються високим проявом емоційності; ігри з природним матеріалом сприяють розвитку та активізації аналізаторів запаху, смаку, дотику, уваги та мислення (наприклад, у грі можна вчитися визначати послідовність росту та розвитку тварин і рослин; групувати природні об’єкти за способом їх застосування, знаходити частини за цілим і ціле за частинами, знаходити досліджуваний природний об’єкт за описом тощо); імітаційні ігри, які імітують реальну життєву ситуацію і є груповим вправлянням у штучно створених умовах, у виробленні послідовних рішень. Такі ігри мають ряд особливостей: 1) педагог, який проводить гру виконує функції лише організатора і не несе авторитетної ролі; 2) у грі створення навчальних ситуацій відбувається через взаємодію її учасників; 3) відбувається персоналізація ігрового навчання; 4) активність учасників висока завдяки створеній ігровій атмосфері; 5) розв’язуються завдання різної складності; 6) спільне завдання для усіх учасників гри виражається в аналізі ситуації, прийнятті певного рішення відповідного до своєї ролі у грі; 7) виявлення таких якостей, як працездатність, кмітливість, винахідливість, гнучкість тощо.

9. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в проєктній діяльності (відеоматеріал (фільми, мультфільми, відеоролики тощо), мультимедійні презентації, комп’ютерні ігри та навчальні програми тощо), забезпечує мотивацію та зацікавленість учнів навчальною інформацією. Використання ІКТ характеризується інноваційністю, інтерактивністю, зручністю у накопиченні та передачі будь-якої інформації; заохочують

здобувачів освіти у до навчання, підвищують мотивацію, відзначаються багатофункціональністю, динамічністю, емоційною привабливістю, наочністю. Зокрема використання мультимедіа - це ефективний і зручний спосіб подачі та отримання інформації, об'єднання в одній комп'ютерній програмно-технічній системі анімацію, звук, текст, графічне зображення, відео, що дозволяє якнайдовше утримати увагу учнів початкової школи, бо у сприйнятті задіяні одні з найважливіших аналізаторів людини - зір та слух. Переваги використання ІКТ у проєктній діяльності екологічного спрямування для формування екологічної компетентності учнів початкової школи такі: значно підвищується зацікавленість учнів початкових класів темо екологічних проєктів і їх інформаційною складовою; відбувається заохочення пізнавальної діяльності учнів; створюється спокійна доброзичлива атмосфера; учні вчаться ефективно працювати а комп'ютером; розвивається критичне мислення у сприйнятті інформації. Матеріали з використанням ІКТ мають бути доцільно підібрані: матеріал має бути пізнавальний, чіткий, цікавий, змістовний, доступний, враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів; використання завдань практичного характеру.

Таким чином, запропоновані методичні рекомендації щодо формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності допоможуть ефективно організувати роботу у закладі освіти по екологічному вихованню молодого покоління, піднятті рівня їх екологічної культури і сприяння включення учнів у активну екологічну діяльність.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі нами здійснено теоретичне обґрунтування формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності.

Результати теоретичного дослідження та методичної роботи засвідчують досягнення поставленої мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання таких висновків.

1. З’ясовано сутність основних понять дослідження: визначення поняття екологічне виховання можна представити узагальненим визначенням - це система цілеспрямованого, послідовного і безперервного формування екологічної свідомості, екологічного мислення, екологічної етики, екологічної культури, а відповідно і екологічної поведінки особистості, що відбувається у різні етапи життєдіяльності та становлення особистості; екологічна компетентність учнів початкових класів - це інтегративна якість особистості, що виражається у синтезі екологічної свідомості, екологічних знань, практичних умінь і готовності до екологічної діяльності , яка направлена на збереження та примноженні природних ресурсів та поліпшенні стану навколишнього природного середовища; екологічна освіта - це єдність виховання та освіти, що реалізує психолого-педагогічний принцип, в результаті відбувається формування світогляду школяра та його особистості. Тому в умовах загальноосвітнього навчального закладу екологічне виховання розглядається як неперервний освітній процес, метою якого виступає не тільки формування в учнів початкових класів екологічної компетентності, але й норм, певних моральних принципів, переконань, що транслюють його життєві принципи у питаннях охорони навколишнього середовища, відповідальності за майбутнє планети та розуміння цінності усього живого на Землі.

2. Визначено особливості формування екологічної компетентності учнів початкової школи у психолого-педагогічному аспекті: під екологічною

компетентністю учнів початкової школи ми розуміємо екологічну обізнаність дітей, що передбачає наявність спеціальних екологічних знань природознавчого, природоохоронного, краєзнавчого, культурологічного і валеологічного змісту, умінь і навичок, які з переходом дітей з одного вікового періоду до іншого поступово ускладнюються і розширюються. Таким чином екологічна компетентність учнів початкової школи розкривається як прогнозований результат тривалого процесу екологічної освіти, де учень набуває здатності самостійно застосувати набуті предметні знання і загальні уміння при організації та проєктуванні екологічної діяльності, яка буде безпечною у соціальних та навчальних проблемних ситуаціях, і буде направленою на врахування інтересів безпеки та здоров'я кожної особистості.

3. Охарактеризовано проєктну діяльність як засіб формування екологічної компетентності учнів початкової школи: метод проєктів - один з небагатьох методів, що виводить педагогічний процес зі стін дитячого закладу в навколишній світ, світ природи і соціального середовища, де молодші школярі продовжують спілкуватися, проводити спостереження, досліди, відбувається взаємодія із соціальним і природним середовищем. Мета екологічного проєкту - на основі практичної та дослідницької діяльності отримувати нові знання та певну інформацію, яку можна використати не тільки у навчанні, а і в повсякденному житті. Такі проєкти мотивують до практичної діяльності, спонукають до роздумів, і тим самим проявляється громадська позиція по відношенню до навколишнього середовища.

4. Обґрунтовано створення екологічно спрямованого освітнього середовища у початковій школі для формування екологічної компетентності учнів засобами проєктної діяльності: створення екологічно спрямованого освітнього середовища, буде реалізоване під впливом таких чинників, які впливають на процес формування екологічної культури та екологічної компетентності учнів початкової школи - реалізація міжособистісної взаємодії усіх учасників освітнього процесу на принципах гуманізму і толерантності; поєднання різних форм навчальної та виховної діяльності учнів початкових

класів (колективної та індивідуальної); створення ситуації успіху учнів початкової школи через участь у навчальній та виховній діяльності, що стимулює творче, критичне, логічне, образне мислення, забезпечує їх всебічний розвиток; впровадження і використання колективних, індивідуальних освітніх завдань, які мотивують учнів до саморозкриття і стимулювання до командної взаємодії; реалізація особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходу, який має на меті розкрити інтереси, індивідуально-психологічні особливості та здібності учнів початкової школи та реалізувати подальший їх розвиток в освітньому процесі початкової школи; проведення виховної роботи з учнями початкових класів, яка передбачає організацію виховних заходів екологічного спрямування; реалізація практико-орієнтованого підходу, який передбачає зв'язок екологічного виховання і навчання і реалізації набутих знань і навичок у практичній діяльності учнів та у повсякденному житті; реалізація дослідно-пошукової діяльності учнів початкової школи, яка розкривається в участі в екологічних проєктах різної складності. Таким чином, приходимо до висновку, що запорукою формування екологічної компетентності учнів початкової школи та виховання екологічної культури є створення педагогічно комфортного, екологічно спрямованого освітнього середовища, яке може бути створене під впливом певних чинників, і в якому реалізується суб'єкт-суб'єктна взаємодія учнів та педагогів на принципах співтворчості та партнерства.

5. Окреслено шляхи формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності: використання проєктної діяльності під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» та предмету «Дизайн і технології», адже під час освітнього процесу учні отримують найбільше екологічних знань та набувають певних навичок; використання екологічних проєктів у позанавчальній діяльності, а саме під час групи продовженого дня, де в учнів є вільний час від уроків, де вони можуть разом з вчителями та батьками у цікавій формі бути дотичними до дослідження певного явища та здійснення проєктної діяльності, тим самими буде відбуватися і накопичення певних знань про об'єкт вивченні і дослідження, а

також набуття певних навичок, спілкування та взаємодія у дружніх стосунках з однолітками, батьками та педагогами; формування екологічної компетентності під час гурткової роботи, впроваджуючи проєкти екологічного спрямування, адже саме під час гурткової роботи відбувається найбільше використання діяльнісного, ігрового підходів, реалізується пошуково-дослідна діяльність, проводиться робота на екологічних стежинах. Для активізації пізнавальної діяльності та формування екологічної культури та екологічного мислення ефективно використовувати відомості з енциклопедичних довідників, розв'язання проблемних ситуацій, вправи ТРВЗ, проводити дидактичні ігри екологічного спрямування, а також впроваджувати ігри-медитації, ігри-драматизації, психогімнастику, проводити дослідницьку роботу. Гурткова робота реалізується у другій половині дня, де діти навчаються відпочиваючи.

6. Розроблено методичні рекомендації щодо формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності: 1) використання наступних принципів взаємодії з учнями початкових класів при формуванні їх екологічної компетентності засобами проєктної діяльності (принципи науковості, системності та послідовності, доступності та дохідливості, зв'язку навчання з життям, свідомості та активності, наочності, індивідуального підходу, емоційного навчання); 2) врахування індивідуальних особливостей та вікової категорії учнів при доборі та підготовці змістового наповнення проєкту; 3) організація екскурсій та прогулянок у межах проведення екологічних проєктів з метою формування екологічної компетентності учнів початкової школи; 4) створення дослідницької лабораторії, діяльність в якій лише викличе більшу зацікавленість дітей до досліджень і мотивуватиме на участь у нових цикавих проєктаї екологічного спрямування, а також діяльність у дослідницькій лабораторії матиме позитивний вплив на формування трудових навичок, розвитку їх пізнавального інтересу та творчих здібностей, розвитку та покращення емоційної сфери; 5) створення «Екологічної стежини»: (городи, квітники, розарії, рокарії, рутарії, ділянки лікарських рослин тощо) підвищує зацікавленість учнів початкової

школи об’єктами природи, впливає на виховання естетичного сприйняття та смаку учнів, має прямий вплив на виховання екологічної культури, формування екологічної компетентності молодого покоління; 6) робота з родинами учнів початкової школи, яка ґрунтується на засадах партнерства та співробітництва, привносить у процес проєктної діяльності таке необхідне учням початкової школи позитивне налаштування та відчуття єдності та підтримки (екологічно-просвітницька робота з батьками, залучення батьків до роботи у дослідницькій лабораторії, проведення спільних заходів: екологічних свят, виставок, фотовиставок, виставки, прогулянки тощо); 7) використання художнього слова (загадки, приказки та прислів’я, оповідання, казки тощо) під час проєктної діяльності позитивно впливає на уяву, образне мислення, творче сприйняття учнів, розвиває мову і мовлення, слугує джерелом мудрості; 8) використання ігрових технологій у формуванні екологічної компетентності молодших школярів у межах екологічних проєктів та в освітньому процесі в цілому значно підвищує рівень можливості досягти найкращих результатів у роботі по екологічному вихованню молодших школярів; 9) використання інформаціно-комунікаційних технологій (ІКТ) в проєктній діяльності (відеоматеріал (фільми, мультфільми, відеоролики тощо), мультимедійні презентації, комп’ютерні ігри та навчальні програми тощо), забезпечує мотивацію та зацікавленість учнів навчальною інформацією.

Отже, можемо зробити висновок, що на формування екологічної компетентності учнів початкової школи засобами проєктної діяльності впливають багато факторів: індивідуально-особистісні характеристики учнів, постать вчителя та рівень його педагогічної майстерності, робота з родинами учнів та організація екологічно спрямованого освітнього середовища закладу освіти, де здійснюється екологічне виховання підростаючого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусенко І. В. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» [Електронне видання] : методичні рекомендації. Київ : Педагогічна думка, 2020. 75 с.

2. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. *Виховання і культура*. 2009. № 12 (17, 18). С. 5-7.

3. Бондар О. І., Барановська В. Є., Єресько О. В. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : науково-методичний посібник для вчителів / за ред. О. І. Бондаря. Херсон : Грінь Д. С., 2015. 228 с.

4. Борзик О. Б., Шепель І. М. Шляхи виховання екологічної культури в освітньо-виховному процесі початкової школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / гол. ред. Т. І. Сущенко. Запоріжжя : КПУ, 2019. № 63, Т. 1. С. 105-109.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови : Близько 170000 слів / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

6. Войтович А. Ю. Екологічне виховання учнів початкових класів загальноосвітньої школи (друга половина XX століття): дис. …канд. пед. н.: 13.00.01. Дрогобич, 2016. 271 с.

7. Волкова С. А. Екологічне виховання школярів. Київ : Знання, 1985. 48 с.

8. Гонтаровська Н. Проблема створення освітнього середовища в педагогічній теорії та практиці. *Імідж сучасного педагога*. 2007. № 1. С. 15-20.

9. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) : затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.07.2024).

10. Діденко В. Ф., Діденко Л. В., Кондрашова-Діденко В. І. Людина і світ: словник. Київ : Віра-Р, 1998. 88 с.

11. Долинська Б. Т. Роль екологічного виховання у формуванні здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів. URL : https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/6_2011/23.pdf (дата звернення: 18.07.2024).

12. Дьюї Джон. Демократія і освіта. Львів : Літопис, 2013. 294 с.

13. Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи : монографія / Н. Пустовіт, О. Колонькова, О. Пруцакова, Г. Тарасюк, Ю. Солобай. Харків : «Друкарня Мадрид», 2016. 154 с.

14. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

15. Захмарна К. П. Формування в учнів відповідального відношення до природи. *Початкова школа*. 2005. № 3. С. 10-13.

16. Калуська Л, Отрищенко М. Інновації в довкіллі. Програми, технології, проєкти, ідеї. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 376 с.

17. Конвенція про права дитини (ООН, 1989 р.). URL : www.rada.gov.ua (дата звернення: 12.07.2024).

18. Коновальчук І. Теоретичні й технологічні аспекти формування екологічної компетентності молодших школярів. *Молодь і ринок*. 2016. № 5 (136). С. 20 -24.

19. Концепція позашкільної еколого-натуралістичної освіти на основі компетентнісного підходу. URL : https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01/kkp.pdf (дата звернення: 12.07.2024).

20. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету міністрів України № 988-р. від 14 грудня 2016 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934 (дата звернення: 11.02.2025 р.).

21. Концепція розвитку екологічної освіти в Україні : затверджена рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 20 грудня 2001 р.

№ 13/6-19. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text (дата звернення: 13.07.2024).

22. Кравченко С. М., Костецький М. В. Екологічна етика та психологія людини. Львів : Світ, 1992. 104 с.

23. Кримський С. Б. Проєкт і проєктування у сучасній цивілізації. Київ : Департамент, 2003. 500 с.

24. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. Київ : Знання, 2007. 447 с.

25. Курняк Л. М. Формування екологічної культури як пріоритет сучасної освітньої політики. *Мультиверсум. Філософський альманах* : зб. наук. праць. 2006. Вип. 56. С. 223-227.

26. Луцан Н. Формування екологічної компетентності учнів початкової школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 17. Теорія і практика навчання і виховання : збірник наукових праць / за наук. ред. академіка В. І. Бондаря. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Випуск 23. С. 101-105.

27. Любчак Н. М. Проєктні технології: сутність та особливості використання у навчальному процесі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Чернігів, 2014. Випуск 122. С. 144-150.

28. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Київ, 2005. Кн. 2. Вип. 8. С. 20-24.

29. Матвеєва Н. О. Теорія і методика виховання: формування екологічної культури молодших школярів : навчально-методичний посібник. Івано- Франківськ. 2013. 147 с.

30. Мусієнко М. М., Серебряков В. В., Брайон О. В. Екологія : тлумачний словник. Київ : Либідь, 2004. 374 с.

31. Науменко Р. А. Екологічне виховання учнів 5-9 класів шкіл-

інтернатів у позаурочний час: дис. …канд. пед. наук.: 13.00.07. Київ, 1994. 202 с.

32. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті : затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text (дата звернення: 18.07.2024).

33. Ніколенко Н. Виховання ціннісного ставлення до природи у молодших школярів. *Біологія і хімія в школі*. 2002. № 2. С. 44-46.

34. Основи законодавства України про охорону здоров'я : закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text (дата звернення: 16.07.2024).

35. Пелагейченко М. Л. Метод проєктів. Історія розвитку. *Педагогічна майстерня*. 2012. № 8. С. 26-32.

36. Про освіту : закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення : 14.07.2024).

37. Про повну загальну середню освіту : закон України від 16 січня 2020 р. № 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення: 12.07.2024).

38. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти та виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2004. 540 с.

39. Пустовіт Н. А., Колонькова О. О., Пруцакова О. Л. Формування екологічно доцільної поведінки школярів : наук.-метод. посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 140 с.

40. Пустовіт Н. А., Пруцакова О. Л., Руденко Л. Д., Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності школярів : навч.-метод. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2008. 64 с.

41. Пустовіт Н. Принципи формування екологічної компетентності школярів. *Науки і сучасність* : збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ : Видавництво

ім. М. П. Драгоманова, 2006. Том 59. С. 128-135.

42. Руденок А. І. Форми та методи розвитку екологічної свідомості у молодших школярів. Наукове періодичне видання. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2018. № 15 (15), грудень. С. 146-151.

43. Санковська І. М. Наступність у формуванні культури екологічної поведінки учнів початкової школи. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал :* матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік / за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника; літ. ред. І. П. Білоцерківець. Івано-Франківськ : НАІР, 2014. Випуск 4. С. 216-219.

44. Сидоренко Л. І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ракурси : навч. посібн. Київ : ПАРАПАН, 2002. 152 с.

45. Толстоухов А. В. Маємо бути готовими до екологічного виклику майбутнього. *Екологічна освіта і виховання : досвід та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2001. С. 8-15.

46. Толстоухов А. В., Волкова Л. А., Білоус Н. М. Еколого-економічний тлумачний словник-довідник. Київ : Видавництво Європейського ун-ту, 2003. 256 с.

47. Федій О., Макаренко Я., Мірошніченко Т. Формування екологічної компетентності молодших школярів засобами екологічної стежки. *Естетика і етика педагогічної дії :* зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. 2022. Вип. 26. С. 216-230.

48. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академія. 2000. 544 с.

49. Формування екологічної компетентності школярів в умовах Нової української школи : метод. зб. для організації роботи з питань екологічної освіти та виховання в закладах освіти / уклад. Т. В. Круть; за ред. О. В. Гусак. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2019. 60 с.

50. Хоменко В. Екологічне виховання в школі. *Завуч*. 2000. № 23/24. С. 23-25.

51. Хрептій О. Екологічне навчання та виховання учнів з використанням місцевого матеріалу. *Обрії.* 1998. № 2. С. 69-74.

52. Цурман Г. А., Тарасенко Г. С. Формування екологічної культури особистості в освітньому середовищі. *Еколого-збалансований розвиток суспільства: стан, проблеми, перспективи* : науково-методичне видання / Збірник статей викладачів, вчителів, студентів ступеня вищої освіти «магістр» та здобувачів наукового ступеня «доктор філософії» / редкол.: Мудрак О. В. (гол. редактор) та ін. Вінниця : КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти». 2022. Випуск 4. С. 202-204.

53. Швайка Л. А. Метод проєктів у діяльності дошкільного закладу. Харків : Основа, 2010. 203 с.

54. Шевчук К. Д. Формування у молодших школярів ціннісного ставлення до рідного краю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2009. 326 с.

55. Шмалєй С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу : дис. …. д. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2005. 479 с.

56. Ярита І. І. Формування естетичного сприяння природи в дітей молодшого шкільного віку : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.01 / Луганський держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2001. 20 с.

ДОДАТКИ

Додаток А
Екологічні ігри, вправи, завдання

Екологічні ігри

Гра «Асоціації»

Пропонується слово - стимул і демонструємо його наочний зразок. Наприклад, слова: дерево, море, річка, ліс, повітря, людина, повінь і т.д.

Називаючи слово «дерево» - показуємо його на малюнку, малюємо на дошці, чи демонструємо на відеоматеріалі і просимо дітей по черзі говорити все, що спаде на думку, доки вона дивиться на дерево.

Гра - емпатія «Я – рослина»

Пропонується заплющити очі і уявити себе рослиною. Потім, намалювати цю рослину та описати її. Після чого розповісти, що спільного з цією рослиною. Кожна дитина розповідає про себе.

Гра - емпатія «Я - тварина»

Пропонується заплющити очі і уявити себе твариною. Потім, намалювати цю тваринку та описати її. Після чого розповісти, що спільного з цією тваринкою. Кожна дитина розповідає про себе.

Гра «У нас є своє дерево»

Місце проведення: екологічна стежка, територія дитячого садка.

Спостереження за одним з дерев можна починати з кінця весни у старшій групі. Діти разом з вихователем обирають на ділянці дитячого садка «своє дерево», за яким вони будуть спостерігати протягом року. При цьому вихователь з'ясовує, що діти знають про нього, розповідає про дерево основні відомості, звертає увагу на зовнішній вигляд: форму листя і крони, колір стовбура і віт, розміри.

Для роботи необхідно виготовити малюнок дерева (50 х 40 см), на якому

відобразити усі пори року і зробити невеличкі поперечні розрізи, в які будуть вставлятися зображення різних тварин чи птахів, що будуть зустрічатися на дереві.

Спостереження за деревом в основному повинні відбуватися на цільових прогулянках, але якщо щось цікаве побачить вихователь або діти на щоденних прогулянках, слід звернути увагу на побачене і відмітити на «дереві» у куточку природи.

Протягом року діти відмічають, коли з'являються бруньки, перші листочки, насіння, плоди; які комахи і птахи відвідують дерево; починає жовтіти і опадати листя. Результати спостереження обговорюються на заняттях по ознайомленню з природою, а на окремих заняттях з розвитку мовлення дітям пропонується скласти розповіді «За що мені подобається «наше дерево?», «Що буде, якщо не стане «нашого дерева»?, казку «Що бачить дерево під час сну взимку?» та інше. На заняттях з зображувальної діяльності зробити для них малюнки.

У кінці року можна провести підсумкове заняття «До нової зустрічі, дерево», на якому діти розкажуть, що вони дізналися про дерево, підготують вірші про нього, загадки. Можна водити навколо дерева хоровод, співати пісень; зробити малюнок кори стовбура «на пам'ять» (папір прикласти до кори дерева крейдою натерти поверхню паперу).

Такі систематичні спостереження за деревом є частиною фенологічних спостережень і дають змогу дітям краще запам'ятати зміни, що відбуваються у живій природі, адже вони відбуваються не «взагалі», а з «їх деревом».

Гра «Що не належить до природи?»

Місце проведення: екологічна стежка, ділянка дитячого садка.

Мета: закріпити знання дітей про живу і неживу природу, навчити розрізняти предмети, які не відносяться до природи і забруднюють її. Формувати любов і бережне ставлення до природи.

Матеріали: пляшки, поліетиленові пакети, поламані іграшки, крейда, пластикові стакани, жолуді, пакети з-під молока, папір. (Усе це вихователь

перед заняттям розкладає на невеликій території).

Хід гри

1. Група розподіляється на дві команди, які одержують завдання як можна більше зібрати предметів у пакет (з певної території).

2. Хвилин через 10 діти повинні принести свої знахідки. Вихователь разом з дітьми визначає, які предмети належать до живої, неживої природи, зроблені руками людини.

3. Уважно роздивитися предмети: які з них забруднюють природу, а які використовуються тваринами у їжу.

4. Бесіда про правила поведінки у природі, про шкоду сміття.

Методичні поради:

а) з метою закріплення навичок поведінки у природі і негативного відношення до забруднення оточуючого середовища можна провести заняття з ручної праці на тему «Друге життя речей», на якому виробити з відходів паперу, пластикових пляшок, пакетів з-під молочних продуктів потрібні речі (вази, годівниці, іграшки); зробити виставку саморобок із відходів;

б) на заняттях по ознайомленню з природою з'ясувати, як діти засвоїли матеріал про живу і неживу природу, забруднення природи відходами (Чим жива природа відрізняється від неживої? Які предмети забруднюють природу? Що треба робити, щоб не було сміття?).

Гра «Знайди дерево»

Пропонується зав'язати хусткою очі дитини і підвести її до одного з дерев, яке необхідно "обстежити" (охопити його руками, общупати, понюхати). Потім відвести на місце, зняти хустку з очей та поставити запитання Яке це було дерево? (гра на розвиток сприймання за допомогою органів дотику і нюху).

Гра «Фотоапарат»

Два гравця розподіляють між собою ролі - один буде "фотоапаратом", а другий - фотографом . У "фотоапарата" повинні бути заплющені очі, а фотограф веде його по місцевості. Фотограф фотографує 5-6 об'єктів, окремі

деталі. "Фотоапарат" на декілька секунд розкриває очі, потім - "клац" - знову їх закриває.

Фотограф з «фотоапаратом» не розмовляє. Далі гравці міняються місцями. Завдання: як можна точніше "проявити" фотографії (намалювати або розповісти про те, які сюжети було сфотографовано).

Гра на розвиток спостережливості, уважності; уміння передавати почуття у малюнку або у зв'язній розповіді.

Екологічна сюжетно-рольова гра «Замкнені звірі»

Мета: закріпити знання дітей про диких тварин і середовище їх існування, викликати почуття причетності до всього живого, бажання охороняти природу.

Мотивація: діти бачать тварин у клітках у зоопарку або на картинках, а також тварин, які вільно «гуляють» у природі (їжак, білка, жаба), спостерігають за птахами; дивляться по телебаченню фільми про тварин. Чи є між ними різниця? Кому з них краще «живеться?».

Місце гри: кімната, двір, парк, луки.

Хід гри:

Перш за все, необхідно згадати разом з дітьми які тварини відносяться до диких, де вони мешкають, назвати представників; з'ясувати, хто з дітей був у зоопарку і яких тварин там бачив. Можна поставити запитання:

- Навіщо тварин привозять в зоопарк? Добре це чи погано?

- Чому диких тварин тримають у клітках?

Далі пропонується 4-5 дітям ролі тварин (вовка, ведмедя, тигра, лева, лисиці, папуги або інших по бажанню дітей), виділити кожному з них «клітку» (на дворі, наприклад, можна цю територію позначити крейдою на асфальті або паличкою на землі; у приміщенні визначаються умовні межи). Після чого спочатку обговорюється з дітьми, які грають роль тварин, як вони повинні поводити себе у «клітках», роздає їм маски або зображення тварин на картинках, приводить на «екскурсію» дітей. У ході бесіди з'ясовуються знання дітей про тварин, а потім «тварини» розповідають про своє життя у неволі.

Завдання вихователя полягає у тому, щоб підвести дітей до висновку, що

звіри «бажають» вийти з кліток у ліс, степ, поле на волю.

Екологічні вправи

Вправа «Намалювати музику»

Пропонується прослухати музичний твір П.Чайковського «Пори року» (або інший твір) із заплющеними очима. Після зафіксувати кольори і образи, які виникли в уяві, а потім відкрити очі і намалювати на папері все, що бачили.

Етюд «Я - листочок»

«Я - маленький листочок, позолочений осінню. Мене весело гойдає вітерець і ніби кличе за собою. І ось я відриваюся від гілочки, злітаю. Як хороше кружляти над землею! А коли я втомлююся - спущуся на неї відпочити». Пропонується обговорення у колі, які почуття і емоції виникли.

Вправа «Малюємо опалим листям»

Під час прогулянки, спостерігаючи за різнобарв'ям чарівниці – осені, дітям пропонується назбирати опале листя, а потім «малювати» цим листям різні малюнки, а, отже, працюємо цікаво, захопливо та пізнавально.

Вправа «Малюємо на опалих листочках»

Під час прогулянки пропонується назбирати опале листя, після чого висушити під пресом, а потім можна клеїти колажі або просто розмальовувати листочки візерунками, за допомогою маркера або фарб. А якщо листочки зверху покрити клеєм, вони повністю збережуть колір і будуть менш ламкими.

Вправа «Осінній калейдоскоп»

Для цього нам знадобиться різноманітний природний матеріал (каштани, жолуді, гілочки різних рослин, насіння рослин, камінці, мушлі та інше) Пропонується дітям, викласти їх, створюючи різноманітні фігури, візерунки або цілі картини.

Вправа «Веселі трафарети»

Спостерігати за природою можна в незвичайний спосіб - за допомогою трафарету. Пропонується дітям досліджувати навколишній світ, знаходячи різну текстуру для своїх зображень.

Така діяльність надзвичайно захоплює і дивує дітей.

Психогімнастика «Хто заховався під кущем?»

Діти по черзі зображують, кого вони бачили в своїй уяві під кущиком. Передають поведінку тваринки пантомімікою, рухами. Інші відгадують. Якщо ж не вдається відгадати, дитина називає.

Обговорення: (діляться враженнями від спілкування з тваринкою.)

Арт - терапевтична техніка «Фарби природи»

На аркуші паперу дітям пропонується відтворити всі кольори, які вони бачили в природі, і розмістити їх в будь-якому порядку (використовувати бажано не олівці і фломастери, а фарби і пензлик).

Після малювання кожна дитина розповідає про свій малюнок. Після чого , ми запитуємо у дітей:

-Як ви себе почуваєте? Що вам найбільше сподобалося?

Додаток Б

Екологічний проєкт»
«Чисте довкілля – чисте сумління»

«Я – це я та моє оточення.

Якщо я не буду зберігати останнє, тоді я не збережу і себе»

Хосе Ортега-і-Гассет

Актуальність обраної теми

Сьогодні людство переживає надзвичайно критичний період своєї історії – період небаченого досі загрозливого для існування цивілізації зростання забруднення навколишнього середовища внаслідок деградації людської моралі.

В Україні однією з найважливіших і найактуальніших проблем довкілля є проблема смітників. І усунення цього екологічного лиха є пріоритетним практичним завданнямдля нашого суспільства.

Екологічна освіта молодших школярів має бути спрямована на формування в них екологічних компетентностей. Важливо з юних років закріпити у свідомості кожної дитини, що людина — частина природи, тому від стану природи залежить життя людства. Екологічне виховання потрібно починати не в космічних масштабах, а тут і зараз: біля свого будинку, на своїй вулиці, у дворі своєї школи тощо. Тільки усвідомлюючи особисті можливості, навчаючись вирішувати екологічні проблеми, людина зуміє замислитись про долю Всесвіту в цілому. Щоб у дитини виникла потреба захищати і зберігати довкілля, треба навчити її любити світ природи.

Ефективне поводження з побутовими відходами – запорука екологічно чистого та заможного міста. Сьогодні Україна прагне бути європейською державою, тож сортування сміття – це крок до цивілізованого майбутнього!

Педагогічна розробка *«Чисте довкілля – чисте сумління»* у системі

використання STEM-технології дає всім учасникам цього екологічного проєкту практичний досвід, який базується як на знаннях, так і на застосуванні їх у своїй повсякденній діяльності.

Учасники проєктної діяльності:

- учні 4-А класу та їхні батьки;

Тип проєкту:

- *За основною діяльністю* – комбінований;
- *За тривалістю* – довгостроковий;
- *За предметною галуззю* – міжпредметний (природознавство, курс «Я у світі»,математика, трудове навчання);
- *За формою проведення* – класно-родинний.

Мета проєкту:

- формування особистості, яка здатна свідомо, активно, творчо впливати на навколишній світ;
- організація співпраці учнів і батьків з розв'язання проблем навколишнього середовища місцевого значення;
- виховання екологічної культури молодших школярів.

Завдання проєкту:

- залучити учнів до встановлення та пояснення причин і наслідків засмічення вулиць та парків рідного міста;
- навчити школярів дбати про довкілля, «даруючи друге життя» деяким видамвторинної сировини;
- прикрасити шкільне подвір'я виробом, виготовленим із викидного матеріалу.

Очікувані результати:

- усвідомлення учнями, що сортування сміття – справа дуже корисна і необхідна;
- створення тематичних екоплакатів;
- виготовлення буклета до Всесвітнього дня Землі;
- організація виставки виробів із пластикових пляшок;

- прикрашання шкільного подвір’я за допомогою автомобільних покришок.

Методи роботи з учнями:

- комунікативний;
- проблемно-ситуаційний;
- системно-діяльнісний;
- пошуково-дослідницький;
- метод ТРВЗ (теорії розв’язування винахідницьких завдань).

Реалізація проєкту

Опис проєктної діяльності з термінами виконання кожного її етапу подаємо у вигляді таблиці.

Етапи	*Зміст роботи*	*Діяльність учнів*	*Діяльність класного керівника*
Організаційний етап	Визначення теми і мети екологічного проєкту; постановка завдання (*жовтень*).	Осмислення проблеми: – чого я можу навчитися, працюючи над цією темою? – чим я можу допомогти для вирішення екологічної проблеми міста?	Мотивація учасників проєктної діяльності: – проведення *години спілкування «Життя на смітнику»*; – обговорення відеороликів.
Підготовчий етап	Обговорення шляхів вирішення проблеми; покрокове планування роботи (*жовтень*).	Поділ на творчі групи: • дослідники (проведення екологічного дослідження); • екологи (вивчення та презентація теоретичного матеріалу проблеми); • вебдизайнери (створення екоплакатів та екобуклетів); • майстри (виготовлення виробів із викидних матеріалів).	Окреслення кола завдань для дослідницької, пошукової і творчої роботи учнів у кожній групі; обговорення термінів виконання цих завдань. Акцентування уваги на тому, що учні можуть, за бажанням, бути учасниками декількох творчих груп.
Практичний етап	Реалізація запланованих кроків: 1. Проведення дослідження, аналіз отриманої інформації (*листопад*).	*Робота творчої групи «Дослідники»:* 1. Визначення причин засмічення вулиць і парків міста; 2. Проведення опитування «Що зазвичай потрапляє до смітника вдома?» серед сусідів, батьків, однокласників.	Проведення інтерактивної вправи «мозковий штурм»; допомога учням в обробці результатів дослідження (вирахування %); визначення ключових завдань для роботи наступної творчої групи.
	Реалізація запланованих кроків: 2. Вивчення теоретичного матеріалу на основі проведеного дослідження (*грудень*).	*Робота творчої групи «Екологи»:* 1. Підготовка відповідей на запитання: • Що і чому не можна викидати в смітниковий контейнер? • Чому варто здавати макулатуру? • Скільки часу повинно пройти для повного перегнивання сміття на сміттєзвалищах? 2. Складання переліку природоохоронних заходів.	Допомога учням в обробці інформації, отриманої в мережі Інтернет (стисле викладення, влучна наочність тощо). Проведення *години спілкування* за підсумками роботи другої творчої групи *«Що кожен з нас може зробити для довкілля України?»*

Етапи	*Зміст роботи*	*Діяльність учнів*	*Діяльність класного керівника*
Практичний етап *(продовження)*	Реалізація запланованих кроків: 3. Закріплення вивченого теоретичного матеріалу шляхом висловлення свого ставлення до проблеми (*січень*).	*Робота творчої групи «Вебдизайнери»* 1. Виготовлення тематичних екоплакатів «Чисте довкілля – чисте сумління», презентація їх у класі; 2. Створення макетів для буклета «22 квітня – Всесвітній день Землі»; 3. Конкурс ідей «Друге життя викидних матеріалів».	Організація виставки учнівських екоплакатів у класному куточку; підготовка звіту про проведену роботу (фоторепортаж); аналіз створених макетів для буклета; визначення ключових завдань для роботи наступної творчої групи.
	Реалізація запланованих кроків: 4. Практичне застосування набутих знань (*лютий–березень*).	*Робота творчої групи «Майстри»:* 1. Шиття гольників із обрізків тканини та виготовлення серветок із застосуванням старих ґудзиків (на уроках трудового навчання); 2. Виготовлення виробів із викидних матеріалів (у домашніх умовах).	Проведення тематичних уроків трудового навчання. Організація виставки виробів із викидного матеріалу в класі та вестибюлі школи (попередня презентація роботи широкому загалу).
Презентаційний етап	Оформлення і демонстрація кінцевого продукту екологічного проєкту. Агітаційна робота серед учнів та вчителів ЗНВК (*квітень*).	Розміщення на подвір'ї школи виробу із викидних матеріалів (спільна робота учнів, батьків і класного керівника). Практична робота на присадибній ділянці школи (висаджування квітів навколо встановленого виробу). Декламування перед учнями, батьками, вчителями підготовлених заздалегідь екологічних гасел.	Створення презентації PowerPoint. Друкування буклетів до Всесвітнього дня Землі. Фото та відеорепортаж. Оформлення папки *(презентація екопроєкту у друкованому варіанті).*
Підсумковий етап	Аналіз результатів проведеної роботи, висновки, оцінка якості проєктної діяльності (*квітень*).	Висловлення вражень від проведеної роботи, виявлення її переваг та недоліків. Складання планів на майбутнє щодо сортування сміття та ефективного поводження з побутовими відходами.	Проведення інтерактивної вправи «Мікрофон»: • Чи можна вважати нашу роботу над екологічним проєктом успішною? • Чого ми навчилися, працюючи над цією темою?

Працюючи поетапно над екологічним проєктом, учні поступово усвідомлюють, що три тисячі переповнених сміттєвих полігонів і десятки тисяч нелегальних смітників становлять небезпеку для природи та людей. І тільки впровадження замкнутого циклу переробки побутових відходів дозволить вирішити цю проблему. Дуже важливо також, що і батьки, і класний керівник, які беруть активну участь у проєктній діяльності, разом із дітьми замислюються над тим, що європейський вибір починається з банального, але такого важливого принципу — *«Чисто не там, де прибирають, а там, де не смітять!».*

Висновки

На нашу думку, використання STEM-технології заохочує щире прагнення молодших школярів до творчого зростання, а значить є надзвичайно ефективним. Проєктування та інтеграція завжди особистісно орієнтовані та дозволяють учитися на власному досвіді в конкретній справі. При такій організації роботи учні стають основними дійовими особами освітнього процесу, рівноправними учасниками творчого колективу. Це дозволяє дітям об’єднуватися за інтересами, забезпечує різноманітність рольової діяльності, а вчителю дає можливість залучати до освітнього процесу не тільки дії та думки школярів, а й їхні почуття.